

NURE

Харківський національний університет
радіоелектроніки

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РАДІОЕЛЕКТРОНИКИ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Круглий стіл до Дня пам'яті та примирення

07 травня 2021 р.

День пам'яті та примирення: зб. матеріалів круглого столу, м. Харків, 07 травня 2021 р. Харків, 2021. 67 с.

Видання підготовлено
кафедрою українознавства
Харківського національного університету радіоелектроніки

61166, Харків, пр. Науки, 14, ХНУРЕ
тел.: (057) 702-14-98
e-mail: d_us@ukr.net

© Харківський національний
університет радіоелектроніки
(ХНУРЕ), 2021

ЗМІСТ

Большов Р. С. Організація українських націоналістів.....	4
Винограденко Д.С. Битва за Британію.....	6
Гарбар М. А. Тема війни у дитячій літературі: на матеріалі твору В. Рутківського «Потерчата».....	15
Горюнова М. С. Партизанський рух у Другій світовій війні.....	18
Їжаченко Н. Зображення війни в кіноповісті Олександра Довженка «Україна в огні».....	21
Каракуця В. Доля української жінки на війні (за фільмом: Битва за Севастополь).....	24
Кобилко Н. А. Друга світова війна на сторінках роману Маркуса Зузака «Крадійка книжок».....	26
Козій М. Голокост – одна із найстрашніших трагедій людства.....	28
Майборода С. Психологічні методи ведення військових дій у ХХ столітті... ..	31
Нечаєва Я. Є. Визначні битви Другої світової війни.....	39
Охрименко А. Політичні передумови Другої світової війни.....	42
Піддубний Д. ОПЕРАЦІЯ «НЕПТУН».....	45
Стріляна А. Остарбайтери.....	51
Стукалова М. Література опору. Антуан де Сент-Екзюпері. «Військовий льотчик».....	53
Уваренко В. А. Події Другої світової війни очима зарубіжних письменників.....	56
Харченко В. В. Найжахливіші військові трагедії Другої світової війни.....	59
Хомсі Как С. М. Смоленська стратегічна оборонна операція.....	62
Шпачинська В. Моя родина шляхами Другої світової війни.....	65

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Большов Р. С.

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц Заборовський В. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

Століття за століттями наш народ змушений був братися за зброю, аби захистити свою землю від чужинецьких орд. Ця, Богом дана, прекрасна і неповторна земля, що зветься Україною, постійно ставала ласим шматком для завойовників, тож кожному поколінню українців доводилося боротися за свою національну ідентичність, свою свободу, соборність розчленованих ворогами різних мастей територій. Минуло багато років від того часу, коли збройні сили групи ОУН, відділи самооборони, почали об'єднуватись в армію. Волинь і Полісся стали колискою УПА. Потім УПА поширила своє функціонування на всю Україну.

Одним з головних супротивників УПА, окрім Третього Рейху і СРСР, була Польща. Причиною боротьби УПА проти польських збройних формувань стало традиційне українсько-польське суперництво в Галичині та на польських землях, де проживали етнічні українці. Для знищення УПА більшовики спершу застосували масові фронтальні бої й сутички. Так, в одній з перших таких операцій на початку 1944 року брали участь навіть війська 1-го Українського фронту, але ефект від таких масштабних заходів був невеликим. На це було кілька причин: по-перше, психологічний вплив упівців на червоноармійців, що сприяло їхньому моральному розкладанню; по-друге, неефективність використання солдатів Червоної Армії проти націоналістичного руху; по-третє, недооцінка сил ОУН-УПА. Заходи із зачистки районів дислокації УПА зазвичай проводилися без попередньої розвідки і продуманого плану, через що облави і прочісування не приносили належних результатів. Радянські війська зіткнулися аж ніяк не з «розрізненими бандами», як вони вважали, а з потужною бойовою організацією, що мала жорстку структуру.

Основними перевагами УПА в партизанській війні були:

- ідейність (знали, за що боролися);
- гарний морально-психологічний стан (відвага, ентузіазм, жертівність);
- загартованість і витривалість (здатність переносити холод і голод, великі фізичні і психологічні навантаження);
- військова хитрість, винахідливість, підприємливість;
- максимально раціональне використання всіх наявних засобів.

До недоліків УПА можна віднести:

- меншу чисельність повстанців у порівнянні із силами противника;
- більш слабку військову підготовку;
- різноманітність озброєння, що ускладнювало забезпечення його боєприпасами та технічним обслуговуванням;
- нестачу спеціально підготовлених командних кадрів;

- слабку оперативну базу на територіях, що контролювалися противником;
- неможливість швидкого перекидання сил на великі відстані;
- відсутність повноцінного тилу та сильна залежність від підтримки населення.

Українська Повстанча Армія боролася за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах, – це єдиний лад, який за ідеологією УПА міг дати справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

УПА боролася проти імперіалістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА боролася і проти СРСР, і проти німецької « нової Європи ».

УПА з усією рішучістю боролася проти інтернаціоналістичних і фашистсько-націонал-соціалістичних програм та політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіалістів. Тому ми проти російського комуно-большевізму і проти німецького націонал-соціалізму.

УПА за повне визволення українського народу з-під мос-ковсько-большевістського ярма, за побудову УССД без поміщиків, капіталістів та без большевістських комісарів, енкаве-дистів і партійних паразитів.

В українській державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолення країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на створення апарату гноблення. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

Література

1. За що боролася УПА ? URL: https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/ukranok/az_elrejtett_igazsag/pages/ukran/016_ukran16.htm (дата звернення: 14.04.2021).
2. Друга світова війна (1939–1945) // Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору». URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1939-1945/details/> (дата звернення: 01.05.2021 р.)
3. Українська повстанська армія // Вікіпедія https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B0%D1%80%D0%BC%D1%96%D1%8F (дата звернення: 05.05.2021 р.)

БИТВА ЗА БРИТАНІЮ

Винограденко Д. С.

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. Заборовський В. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін, тел. (057) 739-82-60)

Битва за Британію – найбільше авіаційне битва Другої світової війни, яка тривала з липня по жовтень 1940 року. У ході запеклих повітряних боїв Королівські ВПС Великобританії відбили спроби німецьких ВПС (Люфтваффе) завоювати панування в повітрі, знищити сили британських ВПС, зруйнувати основні авіаційні бази і промислові райони країни, деморалізувати населення. У тому випадку, якщо б це не вдалося, верховне командування Німеччини планувало провести великомасштабне вторгнення у Велику Британію – операцію, умовно названу «Морський лев».

Великобританія, а також всі території під владою британської корони, оголосили війну нацистській Німеччині в 1939 році, відразу після того, як остання вторглася на територію Польщі. Згідно Вінстону Черчиллю, «1 вересня о 9 годині 60 хвилин вечора Англія пред'явила Німеччині ноту, а 3 вересня о 9 годині ранку за нею пішов ультиматум» [1]. Компартія Великобританії заявляла, що почалася війна є «війна за прибутки, ринки і світове панування» [2].

Поки армія Німеччини вела військові дії проти Польщі на сході, союзні війська Великобританії і Франції ніяких активних бойових дій на суші не вживали. Швидке поразка Польщі зробило тимчасово й період, під час якого можна було змусити Німеччину воювати на два фронти, дуже коротким. У результаті перекинуті до Франції з вересня 1939 по лютий 1940 Британські експедиційні сили у складі 10 дивізій діяли. З легкої руки американських журналістів, цей період Другої світової війни стали називати «Дивною війною» (Phony War, рос. Фальшива, несправжня війна) [3].

Період «Дивною війни» був використаний німецьким командуванням у якості стратегічної паузи, яка дозволила Німеччині успішно завершити Польську кампанію, окупації Данії і Норвегії (по захопленню Данії), а також підготувати план вторгнення »(проти країн сучасного Бенілюксу та Франції).

Німецький воєначальник А. Йодль пізніше стверджував: «Якщо ми ще в 1939 році не зазнали поразки, то тільки тому, що близько 110 французьких і англійських дивізій, що стояли під час нашої війни з Польщею на Заході проти 23 німецьких дивізій, абсолютно не діяли».

Однак ситуація на морі розвивалася за іншим сценарієм. Уже 3 вересня, всього через кілька годин після оголошення війни Німеччині, англійський пасажирський пароплав «Атени» був торпедований і затоплений німецьким підводним човном U-30. Німецьке командування стверджувало, що пароплав помилково був прийнятий за допоміжний крейсер [5]. 5 і 6 вересня біля берегів Іспанії були потоплені кораблі «Боснія», «Ройал Сетр» і «Ріо Кларо». Ці обставини змусили Великобританію ввести конвоювання суден.

У жовтні 1939 року німецьким підводним човном був затоплений англійський лінкор «Ройал Оук».

ВПС Великобританії, також як і ВМФ, почали вести бойові дії незабаром після оголошення війни: 4 вересня бомбардувальники «Бленхейм» і «Веллінгтон» атакували німецькі військові кораблі, що знаходилися в Північному морі.

Перед вступом Англії у війну бомбардувального командування, найбільше об'єднання бойової авіації англійських ВВС, налічувало 55 ескадрилій, з яких 33, що налічували 480 літаків, були виділені в перший ешелон для безпосереднього проведення бойових дій [6].

Решта 22 ескадрильї були виділені в резерв для покриття початкових втрат бомбардувальної авіації, а також використовувалися для потреб бойової підготовки. З 33 бойових ескадрилій, десять були перекинуті з початком війни до Франції. На озброєнні цих ескадрилій знаходилися застарілі одномоторні бомбардувальники «Бетл» з невеликим радіусом дії і слабким озброєнням, зовсім не придатні для проведення бомбардувальних нальотів на Німеччину з аеродромів Англії. 23 ескадрильї, що базувалися в Англії, були озброєні більш сучасними літаками. Шість ескадрилій 2-ї авіагрупи мали на озброєнні двомоторні літаки «Бленхейм-IV», що були в той час самими швидкісними англійськими бомбардувальниками, які, однак, мали невеликий радіус дії і невелику бомбову навантаженість. Решта ескадрильї 2-ї авіагрупи були озброєні двомоторним бомбардувальниками «Веллінгтон», «Уїтлі» і «Хемпден», що володіли меншою швидкістю, ніж літаки «Бленхейм», але мали значно більший радіус дії і велику бомбову навантаженість. Шість ескадрилій третього авіагрупи, що базувалися в Східній Англії, були озброєні бомбардувальниками «Веллінгтон-1 і ІА», що мали по шість кулеметів, встановлених у трьох турелях. П'ять ескадрилій 4-ї авіагрупи, що базувалися в графстві Йоркшир, мали на озброєнні бомбардувальники «Уїтлі-III» або «Уїтлі-IV» – літаки з великим радіусом дії і невеликою швидкістю польоту, внаслідок чого вони були придатні лише для нічних бомбардувань. І, нарешті, шість ескадрилій 5-ї авіагрупи, що базувалися в графстві Лінкольншир, були озброєні літаками «Хемпден». Командував бомбардувальною авіацією англійських ВВС головний маршал авіації Едгар Райни Ладлоу-Хьюїтт (9.6.1886–15.8.1973).

У. Черчилль писав: «Нова сила – авіація – справедливо оцінювалася як революційний чинник у всіх операціях. При порівняно невеликій кількості літаків з обох сторін у цей час роль авіації навіть перебільшувалася, і вона розглядалася як головний чинник, що підтримує принцип оборони».

З самого початку війни в Європі скандинавські країни проголосили нейтралітет. Спроби дипломатичного тиску на них обох сторін результатів не дали, і військово-морські командування воюючих країн стали замислюватися над підготовкою операцій на північному сході Європи. Англія і Франція були зацікавлені в тому, щоб припинити поставки до Німеччини шведської залізної руди (кількість залізної руди, завозиться до Німеччини зі Швеції та Норвегії в перші місяці війни, складало 2/3 від загальної кількості, необхідного

Німеччини). Зі свого боку, німецьке командування зайнялося вивченням можливості захоплення опорних пунктів у Норвегії та Північної Данії.

8 квітня 1940 4 британських есмінця поставили мінну загороду біля входу в затоку, провідний до норвезького порту Нарвік. Уряд Норвегії вручило уряду Великобританії ноту протесту.

Але вже на наступний день, 9 квітня, Німеччина напала на Норвегію і Данію. 12 квітня Велика Британія направила на підтримку норвезьким військам свої сили. Пізніше до Норвегії були спрямовані французькі та польські війська. Однак через неузгодженість дій, союзні війська Англії, Франції, Норвегії і Польщі зазнали поразки і були евакуйовані з Норвегії.

У результаті вдалого завершення кампанії німцям вдалося окупувати Данію і Норвегію. Німеччина отримала стратегічно важливий плацдарм на півночі Європи, поліпшила базування німецьких підводних човнів та авіації, забезпечила підвезення стратегічної сировини зі скандинавських країн.

Невдачі зовнішньополітичного курсу призвели до зміни уряду у Великобританії. 10 травня 1940 Артура Чемберлена (18.3.1869–9.11.1940) на посаді прем'єр-міністра змінив Уїнстон Черчилль. У цей же день німецькі війська вторглися у Францію, Бельгію і Нідерланди. Прорив німецького бронетанкового клина до Булоні поставив союзні англо-французькі сили у вкрай важке становище. Англійське командування прийняло рішення про евакуацію своїх військ з території Франції. 16 червня Франція направила Гітлеру прохання про перемир'я.

Деякі політичні діячі та організації Великобританії до нацистського режиму. Одним з найбільш ярих прихильників Гітлера був Освальд Мослі, політик, баронет, засновник Британського союзу фашистів (БСФ).

У травні-червні 1940 року Мослі разом з більшістю керівників БСФ був заарештований, а в липні вся фашистська організація була оголошена поза законом.

У липні 1940 року німці зробили невдалу спробу захопити герцога Віндзорського (колишнього короля Едуарда VIII, в 1936 році відреклася від престолу на користь свого брата Георга VI), відомого своїми симпатіями до Гітлера. У разі окупації Британських островів Гітлер серйозно обмірковував можливість відновлення лояльного герцога на англійському троні. Однак ця авантюра була відвернена британськими спецслужбами.

Підготовка до «Битви за Британію»

«Битва, яке генерал Вейган назвав битвою за Францію, закінчилося. Тепер має початися битва за Англію ... Противник незабаром має обрушити на нас всю міць своєї зброї. Гітлер знає, що йому доведеться або розгромити нас на Британських островах, або програти війну. Якщо ми зуміємо вистояти в цій боротьбі, вся Європа може стати вільною, і тоді в усьому світі настануть радісні, сонячні дні. Але якщо ми не зуміємо вистояти, тоді весь світ, включаючи Сполучені Штати, виявиться зануреним у морок. Тому давайте докладемо всі наші зусилля і постараємося так виконати свій обов'язок перед людьми, щоб вони

через тисячу років, якщо стільки часу проіснує Британська імперія та її співдружність націй, сказали: «Це був їхній найвищий подвиг»

Окупація німцями Франції та Бельгії висунула перед командуванням англійських ВВС ряд нових проблем. Через сильно зрослої загрози нападу німців на Британські острови, доводилося враховувати той факт, що ВПС Німеччини (найбільші в світі) могли долетіти до Лондона лише за 1 годину. Крім того, авіація противника могла легко обійти фланги ППО Великобританії тому при створенні ППО не враховувалася можливість нападу з інших точок Європи, окрім як Німеччини та Нідерландів. Звичайно, таке прикриття було недостатнім через можливість нальотів авіації противника з будь-якої точки європейського узбережжя від Арктики до Піренеїв. Командуванню ВПС Великобританії необхідно було вирішити дві надзвичайно важливі завдання: охопити системою ППО слабо захищені північну і південну частини країни і максимально збільшити чисельність літакового парку Винищувального командування. Плани протиповітряної оборони північних і південних районів країни вже були затверджені і втілювалися в життя (передислокація винищувальних ескадрилій в незахищені райони, супроводжувана збільшенням кількості радіолокаційних станцій та наглядових постів служб ПСОЗ (війська повітряного спостереження, оповіщення і зв'язку)). Проблема збільшення чисельності літакового парку англійських ВПС була в той час найважливішою. Якнайшвидше її дозвіл вимагало проведення деяких організаційних заходів, зокрема створення міністерства авіаційної промисловості.

14 травня 1940 науково-дослідне і виробниче управління міністерства авіації відділилися від нього і утворили міністерство авіаційної промисловості, на чолі якого став лорд Бівербрук (25.5.1879–9.6.1964). Щоб оцінити роботу, виконану цим міністерством, можна як приклад навести дані запланованого і фактичного випуску літаків в Англії за 3 місяці до створення міністерства і за 3 місяці після:

1940 рік, місяць	Запланована кількість випуску всіх типів літаків	Фактичний випуск літаків	Запланована кількість випуску винищувачів	Фактичний випуск винищувачів
Лютий	1001	719	171	141
Березень	1137	860	203	177
Квітень	1256	1081	231	256
Травень	1244	1279	261	325
Червень	1320	1591	292	446
Липень	1481	1665	329	496
Серпень	1310	1601	282	476

Враховуючи навислу над Британією небезпека, Бівербрук зумів домогтися безумовної першочерговості виробництва літаків в порівнянні з виробництвом всіх інших видів озброєння. Слід сказати, що Бівербрука допоміг «дюнкерській дух» – величезна самопожертва, яке охопило робочих авіаційної промисловості, які не шкодували сил для виконання наміченої програми випуску літаків.

Гітлер вважав за краще перечекаати з повітряним наступом на Англію до того часу, коли німецькі ВПС перебазуються на французькі, бельгійські і датські аеродроми, з яких вони змогли б завдати найбільш ефективний удар, що дало можливість англійцям підготуватися до битви (див. «Переддень» Битви за Британію »).

Крім того, Гітлер не виключав можливості того, що Великобританія може скласти зброю і добровільно здатися німецькому командуванню.

Коли Англія відхилила офіційну пропозицію Німеччини від 19 липня про укладання перемир'я, то Гітлеру стало ясно, що англійці не мають наміру здаватися без боротьби. За три дні до цього він віддав наказ про вторгнення до Англії.

Стратегічною метою операції була підготовка до наземного вторгнення на Британські острови, операції під умовною назвою «Морський лев». За шість тижнів до вторгнення німецькі ВПС повинні були почати велике повітряний наступ на Англію, проти англійських ВВС. Перші два тижні цього наступу повинні були визначити, чи можна практично здійснити перекидання німецької армії через Ла-Манш.

Як говорилося в директиві Гітлера про підготовку вторгнення від 16 липня 1940: «Англійська авіація повинна бути настільки морально і фактично подавлена, щоб вона більше не протидіяла переправі німецьких військ як заслугове згадки наступальної сили».

Німці були повністю впевнені в успішному завершенні операції. 11 липня генерал Штапфа доповідав начальнику генерального штабу сухопутних військ генерал-полковнику Гальдеру: «Військово-повітряні сили противника будуть вщент розбиті за дві або чотири тижні» До початку битви в розпорядженні британського командування знаходилося 704 справних літака, німецьке ж командування мало в розпорядженні приблизно 3,500 бомбардувальників і винищувачів.

Розрахунок німецького командування в цій операції будувався саме на величезному чисельній перевазі Люфтваффе (ВПС Німеччини). Але й у британської авіації було дві переваги: система радарного виявлення (у Німеччини надійних засобів радарного виявлення не було, бомбардувальна авіація покладала великі надії на радіомаяки, які, однак, не виправдалися, так як англійцям вдалося створити не тільки систему глушіння сигналу, але і лже-маяки, які вели літаки від мети) і віддаленість баз Люфтваффе. Перше дозволяло піднімати винищувачі в повітря і направляти їх проти конкретних цілей, максимально використовуючи запас пального. Друга обставина означало, що німецькі винищувачі могли супроводжувати і захищати бомбардувальники в повітряному просторі Британії не більше 20 хвилин.

Основний кістяк винищувальної авіації Британії складали «Харрикейни», порівнянні з головними німецькими «машинами» «Мессершмітт-109» по маневреності, але поступалися їм у швидкості.

Близько третини винищувачів становили нещодавно прийняті на озброєння «Спітфайер», гідні супротивники німецьких винищувачів, поступалися в

швидкості набору висоти і «стелі» польоту, але переважали «Мессершмітти» в швидкості і маневреності. До того ж, «Мессершмітт» вимагав набагато більшого вміння від пілота, ніж «Харрикейн» або «Спітфайер». Останнє було особливо важливо, адже одна з головних проблем Королівських ВПС під час Битви – нестача льотчиків.

Що ж стосується схеми ведення бою, то тактика винищувачів Королівських ВПС поступалася тактиці винищувачів Люфтваффе. Типовий бойовий порядок ескадрильї (12 літаків) – чотири трійки, що літали щільним клином, вістрям вперед. Німці відмовилися від такої побудови в ході війни в Іспанії, вони стали використовувати не трійки, а пари.

У ході Битви за Британію деякі британські ескадрильї стали використовувати інший бойовий порядок – 3 потоки по 4 літаки. Це було зрушенням у правильному напрямку, оскільки четвірки вже могли ділитися на пари. Однак німці презирливо називали такий порядок «ідіотськими шеренгами». Операція повітряного вторгнення німецьких військ у Великобританію отримала умовну назву «Адлерангриф» («Штурм орел»).

Перші нальоти німецької авіації на Англію були проведені в ніч на 6 червня, коли близько 30 літаків атакували аеродроми та інші об'єкти, розташовані на східному узбережжі Англії, потім до 17 червня настало затишшя. У цей час Франція почала переговори про перемир'я. Але з моменту капітуляції Франції (22 червня 1940 року) і до початку денного повітряного наступу німецька авіація виробляла нальоти на Англію майже кожну ніч.

У першу фазу Битви за Британію (початок липня – ~ 10 серпня) літаки Люфтваффе ще перекидалися на аеродроми у Франції, Бельгії та Нідерландах. Налюти відбувалися в основному на морські судна в Ла-Манші і гирло Темзи.

Тоннаж суден, потоплених німецькою авіацією в денних нальотах за 1 місяць до початку основних військових дій, склав близько 40000 тонн. У ці дні літаки Винищувального командування виробляли до 600 літако-вильотів на день. Про мистецтво і доблесті англійських льотчиків-винищувачів, що билися в таких важких умовах, красномовно свідчить той факт, що з 10 липня по 10 серпня вони збили 227 літаків противника, в той час як свої втрати склали 96 літаків.

У другій фазі Битви, до 7 вересня, рейди проти морських конвоїв тривали, але головним завданням Люфтваффе тепер було знищення Королівських ВПС. Метою бомбардувань були авіабази в Південній і Південно-Східній Англії і радарні станції на узбережжі.

Наносячи удари по комунікаціях в Ла-Манші і по портах, розташованих на півдні Англії, противник прагнув послабити військово-морський флот і вимотати сили винищувальної авіації. 8 серпня німецькі літаки зробили серію нальотів на британські конвої в районі Дувра і острова Уайт, в результаті чого Британія втратила 20, а супротивник 28 літаків.

11 серпня німецька авіація здійснила нальоти на Дувр, Портленд і на два конвої. 12 серпня німецькі ВПС почали головне повітряний наступ, згодом назване «Битвою за Британію».

За німецькими даними, Битва за Британію почалася 13 серпня. Але відповідно до англійським історикам: «Нальоти 13 серпня істотно не відрізнялися від атак попереднього дня, тому днем початку битви над Англією слід вважати 12 серпня, оскільки саме з цього дня авіація противника, не припиняючи ударів по нашим комунікацій і портам у районі Ла-Маншу, почала систематично діяти за нашими аеродромах і радіолокаційних станцій».

Перші дні Битви склалися для англійців вдало: незважаючи на втрати, було збито велике число німецьких літаків, радіолокаційні станції на узбережжі отримали лише невеликі uszkodження і були відновлені, а серйозної шкоди було завдано лише двом аеродромам Берегового командування в Істчерче і Детлінге.

Після 15 серпня була видана директива Герінга (рейхсміністр авіації Німеччини), в якій він закликав відмовитися від бомбардувань судів в Ла-Манші і радіолокаційних станцій: «Військово-повітряні сили повинні діяти виключно проти військово-повітряних сил противника, включаючи об'єкти його авіаційної промисловості ...»[15].

З 13 серпня німецькі ВПС стали проводити нічні нальоти на авіаційні заводи. У період з 14 по 23 серпня німецькі бомбардувальники зробили вісім нічних нальотів на авіаційні заводи «Брістоль» у Філтон, але лише під час двох нальотів бомби потрапили в ціль. За цей же період німецькі літаки дев'ять разів намагалися бомбардувати авіаційні заводи фірм Вестланд, Роллс-Ройс і Глостер, проте тільки два рази їм вдалося скинути бомби в радіусі до 8 кілометрів від цілі.

За період з 8 по 18 серпня німці втратили 367 літаків, а винищувальне командування за цей же період втратило 213 винищувачів.

З 19 по 23 серпня стояла хмарна погода і німці не наважувалися наносити удари великими силами. Але і в ці дні вони провели ряд нальотів невеликими групами літаків, хоча результати, досягнуті німцями в цей період, були незначними.

24 серпня німецька авіація відновила денні масовані нальоти. Починаючи з цього дня і до 6 вересня включно німецька авіація виробляла на Англію в середньому близько 1000 літако-вильотів на день, а 30 і 31 серпня було вчинено по 1600 літако-вильотів.

Головним завданням авіації противника, як і раніше залишалося знищення англійських військово-повітряних сил, в першу чергу винищувальної авіації.

Якщо основні стратегічні завдання німців залишалися колишніми, то вони прагнули змінити тактику дій своїх військово-повітряних сил. У пошуках нових шляхів для вирішення основного завдання німці вирішили сконцентрувати всі зусилля своєї авіації для проведення денних нальотів на аеродроми, розташовані в Південно-Східній Англії. Таким чином, всю міць своєї авіації вони обрушили на 11-у винищувальну авіагрупу і особливо на її найбільш віддалені від узбережжя аеродроми, бо тільки проникнувши в глиб країни, противник міг дістатися до життєво важливих секторних аеродромів.

І саме в цей момент, коли під натиском німецької авіації протиповітряна оборона Англії була напружена до межі, Гітлер зробив серйозну помилку, перенісши основні цілі бомбардувань з об'єктів ВПС на британські міста, в першу

чергу Лондон. Гітлер вважав, що Люфтваффе зможе завдати таким чином величезної шкоди Британії, яка вже кілька днів бомбила німецькі міста, в тому числі і Берлін: «Англійська авіація скидає бомби на житлові квартали міст, хутори і на села. Три місяці я не відповідав, бо думав, що англійці одумаються, але Черчилль побачив у цьому прояв нашої слабкості. Тепер англійці будуть випробовувати наші удари у кожну ніч» [16]. Однак перенесення ударів з об'єктів Королівських ВПС лише дозволив значно відновити міць останніх.

Протягом двох тижнів, з 7 по 21 вересня, німецькі літаки, на думку командування німецьких ВПС, наносили по Англії потужні нищівні удари. Фактично ж німецькі ВПС потерпіли повну невдачу. Денні нальоти німецької авіації не заподіяли значної шкоди найбільш важливим об'єктам Лондона і не завдали вирішальних втрат винищувальному командуванню.

У журналі бойових операцій штабу верховного командування німецьких збройних сил від 17 вересня йдеться: «Військово-повітряні сили противника ще не розгромлені. Навпаки, активність їх дій безперервно зростає. У зв'язку з цим Гітлер прийняв рішення відкласти проведення операції «Морський лев» на невизначений час»

У другій половині вересня німецькі літаки продовжували наносити удари по авіаційним заводам, розташованим на півдні і південному заході Англії, а також відновили спроби пробитися великими силами до Лондону. Але як не старався противник змінити тактику дій шляхом посилення винищувального прикриття, залучення для нальотів винищувачів-бомбардувальників, а також виробництва демонстративних нальотів великими силами винищувачів по інших об'єктах, англійська винищувальна авіація продовжувала надавати сильну протидію.

З початку жовтня, після цілої серії невдалих атак в кінці вересня, німецька бомбардувальна авіація виробляла нальоти в основному в нічний час.

До кінця жовтня, німецькому командуванню стало ясно, що англійські ВПС були далекі від поразки. 12 жовтня Гітлер відклав проведення операції «Морський лев» до весни 1941 року. При цьому передбачалося, що нічні бомбардувальні операції німецьких ВПС взимку 1941 року в поєднанні з діями підводних човнів повинні серйозно послабити опір англійців.

Незважаючи на те, що «Битва за Британію» фактично закінчилася в жовтні 1940 року поразкою німців, бомбардування Великобританії тривали майже до самого кінця війни.

«Never in the field of human conflict was so much owed by so many to so few»

У. Черчилль про «Битві за Британію»

«Битва за Британію» була виграна не тільки в повітрі. Вона була виграна на заводах, в авіаремонтних майстернях, в частинах аеродромного обслуговування, у льотних школах, на радіолокаційних станціях, у пунктах управління авіацією і в багатьох інших місцях, включаючи міністерство авіації. Битва вели екіпажі не тільки винищувальної, але і бомбардувальної та розвідувальної авіації, проте бойові дії Бомбардувального та Берегового командувань, хоча і важливі самі по собі, з'явилися другорядними порівняно з бойовими діями Винищувального командування. І, безсумнівно, льотчики-винищувачі англійських ВВС внесли

величезний внесок у справу перемоги в «Битві за Британію». Все це дозволило Британії зберегти свій територіальний суверенітет і зруйнувати плани Гітлера щодо підкорення її владі Третього рейху.

Література

1. Тейлор А. Дж. П. Друга світова війна. М.: Думка, 1995. 556 с.
2. Черчілль У. «Друга світова війна», II том. М.: Терра – Книжковий клуб, 2005. 552 с.
3. Шевченко В. Залізом і кров'ю // Україна Incognita, 2004 URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/zalizom-i-krov%E2%80%99yu.html> (дата звернення: 17.04.2021).
4. Річардс Д., Сондерс Х. Військово-повітряні сили Великобританії у другій світовій війні 1939–1945 рр. М.: Військове вид. міністерства оборони СРСР, 1963. 724 с.
5. Порицький Л. Потоплення «Атени» // Дзеркало тижня, 2000.
6. Черниловский З. М. Загальна історія держави і права. IV частина. М., МАУП, 1995.
7. Фуллер Д. Ф. Ч. Друга світова війна 1939–1945 рр.. Стратегічний і тактичний огляд. М.: Іноземна література, 1956.
8. Ліддел Гарт Б. Г. Друга світова війна. СПб.: Terra Fantastica, 1999.
9. Стаття BBC Russian: Люфтваффе проти Королівських ВПС, 2009.

ТЕМА ВІЙНИ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ: НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ В. РУТКІВСЬКОГО «ПОТЕРЧАТА»

Гарбар М. А.

канд. філол. наук, доцент

Харківський національний університет радіоелектроніки
(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел (057)702-14-98

E-mail: maryna.harbar@nure.ua

Друга світова війна є величезною трагедією в історії не лише ХХ століття, а й загалом усього людства. Україна є однією з держав, що найбільше постраждали у цій війні, адже вона зазнала як жорстокої окупації, так і запеклих боїв, що відбувалися на її території.

Темі війні присвячено багато творів мистецтва, зокрема літератури. Особливо проникливо звучить у мистецтві тема дитинства, опаленого війною. У жодній з війн, що були до цього, так не страждали діти. Досі невідома точна кількість загиблих у цій війні, діти ж взагалі не потрапляли в офіційну статистику людських втрат. «Землянка», «Мовчун» Віктора Близнеця, «Діти війни», «Озброєні діти», «Мертва зона» Євгена Гуцала, «Діти (Південна Одиссея)» Анатолія Діамарова, «Климко» Григора Тютюнника – ось лише декілька творів української літератури, де змальовано трагедію дитинства, що припало на важкий воєнний час. «Потерчата» (2008) Володимира Рутківського у цьому ряду посідає особливе місце. Насамперед, цю повість важко віднести до «дитячої» літератури. По-перше, сам автор «не може з точністю сказати, для кого написав цю книжку – для дітей чи дорослих, – і залишає це на критиків» [1]. По-друге, за неписаними законами, головний герой дитячого твору має бути приблизно того ж віку, що й читацька аудиторія, якій адресовано цю книгу. Головний герой «Потерчат» Володько в епізодах, де показано війну, – дитина дошкільного–молодшого шкільного віку. Але сам автор демонструє, наскільки травматичними для психіки хлопця виявилися показані події, тому, безперечно, твір не може бути розрахований на читання дітьми цього віку. Тому, напевно, можна говорити про ідейну близькість повісті «Потерчата» до творів про війну Василя Бикова та Алеся Адамовича, що змальовують психологічні злами звичайної людини в обставинах війни, яка нерідко ставить людину в ситуацію важкого морального вибору.

Повість «Потерчата» нерідко відносять до низки автобіографічних творів класиків української літератури, у яких змальовується проникливий світ дитинства («Зачарована Десна» О. Довженка, «Климко» Гр.Тютюнника, «Гуси-лебеді летять» М.Стельмаха), але глибина філософських узагальнень виводить повість за межі автобіографічної прози про дитинство.

Сам письменник так зазначив місце цієї повісті у власній творчості: «Я, мабуть, письменником став тільки для того, щоб написати цю сповідь. З висоти свого віку вдивляюся в себе, малого, вдивляюся в мільйони таких же, як я, потерчат, і не можу збагнути, як нам вдалося проскочити по лезу між смертю і життям, між любов'ю та ненавистю, вірою і безнадією. А найдивніше для мене те,

що ми не лише проскочили, а й не збожеволіли. Втім, хто його знає. Інакше чому людство робить все можливе для того, аби знищити себе самого» [1].

Потерчатами називають дітей, які загинули нехрещеними, і тому їхнім душам немає місця ніде, вони змушені вічно вирувати над землею. Отже, основна ідея твору сформульована вже у назві: адже все покоління автора змушене бути тими самими потерчатами. Пізніше неодноразово у творі з'являється як цей образ потерчат, так і співзвучний йому образ мушок-одноножок, що символізує втрачене покоління: «Вони не від цього світу. Цей світ їх не сприймає <...> І чим більше мені років, тим частіше здається, що в цьому беззахисному хорі чути і мій голос» [2, с. 94–95].

Потерчатами у художньому світі твору виступають не тільки діти, яких не похрестили через ідеологічні настанови. У ширшому розумінні це – людство, яке не засвоює уроки історії і продовжує щоразу розв'язувати нові й нові війни.

Підзаголовок твору – «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися» – позначає охоплення ліро-епічним сюжетом не лише історії України ХХ століття, а й історії людства, починаючи з його виникнення, яка, згідно з авторською концепцією, виступає трагічним шляхом до самознищення: «Замість того, щоб вільним птахом ширяти у просторах неосяжної вічності, воно застило моє небо своїми смердючими птицями; замість того, щоб в'юнкими рибинами танцювати в моїх морях, воно засмітило їх безліччю металевих почвар. <...> Спочатку воно билося між собою дрюками, затим вигадало порох, а коли стало мало й цього, докопалося до ядерної реакції» [2, с. 117].

Війна у повісті – не героїчні баталії, а виснажливий шлях маленького хлопця, що з матір'ю та братом намагаються врятуватися від навколишнього лиха. Мотив нищівної дії війни на людську психіку є однією з домінант твору. Незвична присвята твору – «Песикові, про якого геть забув» – виступає важливим вказівником на незвичні обставини, що змусили забути, ймовірно, дуже важливу істоту, адже їй присвячено твір. Цим мотивом захисної втечі від реальності підсилено трагізм змальованих подій війни, які людська психіка майже не в змозі витримати. З особливою проникливістю звучить мотив незворотнього впливу війни у частині «Татко їде на війну», де автор повертається з 1941 року на 62 роки по тому: він показує свого вже старого, німецького батька, якому здається, що він отримав наказ замаскуватися й чекати, тому він з останніх сил піднімається зі свого ліжка й повзе, щоб зайняти розвідницьку позицію.

Однією з найважливіших у художньому світі повісті В. Рутківського є проблема морального вибору, загостреного війною. Автор досліджує здатність людини залишатися порядною під час кризових подій. Людська поведінка постає без прикрас. Письменник дає можливість читачеві спостерігати за втратою його сучасниками-«потерчатами» гуманності, показуючи дії звичайних людей, що суперечать офіційній радянській літературній традиції, за якою прихід зовнішнього ворога згуртовував населення: так, односельці не дали матері підводу для евакуації; хтось вкрав коня – єдину можливість врятуватися матері з двома маленькими дітьми; жінки, чиї сини їхали з татом Володька до збірного пункту, намагаються «помститися» його матері; енкаведісти прикриваються від

куль беззахисними жінками; навіть діти виявляють жорстокість, так, хлопці-друзі відвертаються від героя, коли він від пережитого стресу онімів. Навіть дідусь із бабусею вчиняють проти загальнолюдської моралі й не приймають свою доньку із дітьми, через неприязнь діда до її чоловіка.

В. Рутківський виявляє суперечливість людської душі, показує потаємні, часом зовсім не найкращі її сторони. Зокрема, Володько широко бажає смерті маленькому братикові, оскільки втомився й хоче, щоб мати взяла на руки його, а не братика, при цьому по-дитячому розмірковуючи, що смерть не назавжди, сьогодні братик помре, а потім батьки знову знайдуть його в капусті. Більш того, він майже дає братикові задихнутися, і лише дивом мати, що раптом опинилася поруч, врятувала малюка. У голодні часи Володько з'їдає всю манну кашу брата, хоча й знає, що тому нема чого їсти. Ці епізоди, що змальовують, як людина, поставлена у нелюдські обставини, може вчинити зовсім не по-людськи, є найсильнішим запереченням війни й усього того, що війна несе звичайній людині.

Символічним є віддзеркалений у повісті мотив пригощення хлопця німецьким вартовим на початку окупації і червоноармійцем під час визволення селища грудочками цукру, який, підкреслюючи відповідальність урядів за війну, водночас стверджує глибинне прагнення людських душ до миру й добра. Про віру автора в можливість для дорослих, для кого, власне, написаний твір, порозумітися й не допустити самознищення людства, говорить і примирення батька з дідом, що завершує повість і виступає розв'язкою дії.

Отже, змальовуючи антилюдяну сутність війни як такої, автор виходить за межі повісті з історичною тематикою, створюючи образ не лише «втраченого» через насильницьке роз'єднання зі справжніми духовними цінностями покоління українців, а й загалом – «втраченого» людства, що йде шляхом самознищення. Водночас твір проникнутий пафосом надії на повернення людства до духовних першоджерел і припинення цього процесу саморуйнування.

Література

1. Єфремова А. До 80-річчя метра української дитячої прози: з творчого життя Володимира Рутківського. URL: <https://starylev.com.ua/news/do-80-richchya-metra-ukrayinskoyi-dytyachoyi-prozy-z-tvorchogo-zhyttya-volodymyra-rutkivskogo>. (дата звернення: 14.04.2021).
2. Рутківський В. Потерчата. Тернопіль, 2017. 256 с.

ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Горюнова М. С.

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Коваленко Е. А.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Abstract. The article is devoted to a special event of the Second World War, which made a significant contribution to further military events. We will consider guerrilla special operations called "Rail War", "Concert" and "Bagration".

Ні раптовість, ні стрімкість нападу, ні нелюдський терор, ні нестримний грабіж не наблизили гітлерівців до їх мети – швидкого розгрому радянської армії. Фашисти перекидали на радянсько-німецький фронт нові резерви, підвозили велику кількість військової техніки і боєприпасів. Вони готували одну наступальну операцію за одною. Але для їх здійснення німцям були необхідні гарні комунікаційні шляхи. На захопленій німцями території почалася з боку населення масштабна партизанська війна, що суттєво вплинула на події на фронті.

Мета роботи – розглянути значення партизанського руху в Другій світовій війні.

Виникнення партизанського руху у Другій Світовій війні в різних окупованих країнах відображало спротив усього народу проти жорстокості й аморальності загарбників.

Незрівнянного розмаху партизанський рух під час Другої Світової війни набув на теренах колишнього радянського союзу. До населення прибув заклик верховного головнокомандувача створювати нестерпні умови для ворога на окупованій території. Радянські партизани завдавали істотних ударів фашистським загарбникам на окупованих територіях: руйнували залізничні колії, підривали мости, громили бази і знищували обози противника, все частіше і частіше падали під укіс ворожі ешелони, злітали в повітря мости, склади, все більше і більше фашистів гинуло від партизанських куль, снарядів і мін. Партизанський рух значно підривав німецький тил, створювавши в складі військових певну деморалізацію.

У радянському партизанському русі розпочалася так звана «Рейкова війна» – це дії партизан з метою порушення роботи залізничного транспорту противника і виведення з ладу живої сили, військової техніки і матеріальних засобів.

Таким чином партизани своїми бойовими діями зруйнували тил противника, вимотали ворога і завдали йому великих втрат в живій силі і техніці. Під час багатьох операцій, участь в яких брало близько 1 млн. бійців, було підірвано понад 300 тис. рейок, багато мостів, станційних споруд тощо[5].

Одна із початкових стратегічних партизанських операцій мала назву «Рейкова війна», яка була проведена з 3 серпня по 15 вересня 1943 року на окупованій території РРФСР (Ленінградської, Смоленської, Калінінської, Орловської області), БССР і частини УРСР для надання допомоги Радянській Армії в завершенні розгрому німецько-фашистських військ в Курській битві

влітку 1943 року й розвитку загального наступу по белгородсько-харківському напрямку. Очолив ці дії видатний партизанський керівник П. Пономаренко.

Центральний штаб партизанського руху привернув до виконання цієї операції білоруські, російські та українські загони (всього 167 бригад). Місцеві штаби партизанських рухів визначали ділянки і об'єкти дій кожному зі своїх формувань. Партизани забезпечувалися вибухівкою і мінно-підривної технікою, до них були послані інструктори-підривники.

За першу ніч операції було підірвано 42 тисячі рейок. Дії, в яких брало участь близько 100 тисяч партизанів, розгорнулися в тилкових районах німецьких груп армій «Центр» і «Північ». У той же час вели активні бойові дії українські партизани в тилу групи армій «Південь». Німецьке командування протягом тривалого часу не могло протистояти цьому натиску [2].

Тільки в Білорусії залізничний рух було паралізовано на 15–30 діб. Ешелони з військами і бойовою технікою, прямуючи в сторону Орла, Белгорода та Харкова, застрягали в дорозі і нерідко знищувалися партизанами. Пересування німецьких військ скоротилися на 35–40%. Окупанти зазнали величезних втрат в паровозах, вагонах, техніці та живій силі.

Для відновлення зруйнованих залізничних колій противник був змушений перетворити двоколіїні ділянки в одноколіїні, зварювати підірвані рейки і навіть розбирати окремі ділянки залізничного шляху. Німецьке командування було змушене використовувати для цього ремонту близько 5000 платформ, сотні локомотивів, залучати до охорони залізниць додаткові сили, знімаючи їх навіть з фронту. Операція значно ускладнила перегрупування і постачання відступаючих військ противника.

Вирішальну роль у партизанському русі відіграла операція під кодовою назвою «Концерт», яка проводилася з 19 вересня по кінець жовтня 1943 року.

Мета операції – це масове виведення з ладу великих ділянок залізниць в тилу східного фронту німецько-фашистських військ від Карелії до Криму утруднити оперативні перевезення військ, бойової техніки та інших матеріальних засобів ворога. Будучи продовженням операції «Рейкова війна», операція «Концерт» проводилася під керівництвом ЦШПР і була тісно пов'язана з майбутнім наступом радянських військ на смоленському і Гомельському напрямках та в ході битви за Дніпро.

До участі в операції залучалися 193 партизанських формувань з Білорусії, Прибалтики, Карелії, Криму, Ленінградської, Калінінської, Смоленської і Орловської областей, загальною чисельністю 120 615 чоловік, які повинні були підірвати більш 272 тис. залізничних шляхів [3].

З огляду на різке погіршення погодних умов до початку операції партизанам вдалося перекинути лише половину запланованої кількості вантажів, тому було вирішено створювати масові диверсії. Однак частина загонів, які вже вийшли на передові рубежі, не могла врахувати зміни термінів операції і в ніч на 19 вересня 1943 року приступила до її здійснення. У цей період Червона Армія, звільнюючи Орловську, Смоленську області і Лівобережну Україну, вже підходила до Дніпра.

Основна маса партизанських з'єднань розпочала бойові дії вночі 25 вересня. Розгромивши охорону противника і оволодівши залізничними перегонами, вони приступили до масового руйнування і мінування залізничного полотна. Тільки на території Білорусії в цю ніч було підірвано ще 15 809 рейок.

Німецько-фашистське командування робило відчайдушні зусилля, відновлюючи рух на залізницях. Фашисти в спішному порядку перекидали з Німеччини і з лінії фронту будівельні батальйони для ремонтних робіт, куди зганяли значну кількість місцевого населення [1].

Диверсії на залізницях тривали і в жовтні. Всього було підірвано понад 148 500 рейок. На цьому операція «Концерт» була фактично припинена через відсутність поставок вибухових речовин. Незважаючи на те, що завдання операції не були повністю виконані, результати її були суттєвими.

У період наступу радянських військ з 23 червня по 29 серпня 1944 року здійснювалася грандіозна операція під кодовою назвою «Багратіон», в якій партизани брали безпосередньо активну участь. Їхні дії стали ще одним чималим внеском в «рейковій війні», в ході якої були повністю виведені з ладу найважливіші залізничні колії, частково паралізовані перевезення ворожих військ по всій лінії фронту.

Цей партизанський наступ був настільки потужним, що його поділяють на два етапи, які містили в собі по декілька операцій.

Перший етап, що тривав з 23 червня по 4 липня 1944 року, складався з п'яти актів, зокрема Вітебсько-Оршанська, Могильовська, Бобруйська, Мінська, Полоцька операції.

Під час другого етапу з 5 липня по 29 серпня 1944 року було здійснено також п'ять операцій: Шяуляйська, Вільнюська, Білостоцька, Люблін-Берестейська, Каунаська[4].

Таким чином партизанський рух на всьому радянському просторі в період Другої Світової війни набув величезного розмаху. Це суттєво вплинуло не тільки на локальні події військових сутичок на тих чи інших територіях, а також в цілому на всьому західному фронті, що в свою чергу наближало остаточну перемогу над фашистськими загарбниками у Другій Світовій війні.

Література

1. Андріанов В. Н., Бистров В. Е., Гутин М. Л. Війна в тилу ворога. Про патентування деяких проблем історії радянського партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни: вип. 1. 1974. 447 с.
2. Будьков, А. Д. Орловська область в роки Великої Вітчизняної війни (22 червня 1941 – 9 травня 1945 г.): уч.-метод. посібник. Орел, 1999. 224 с.
3. Василевський А. М. Справа усього життя. М., 1975 р. 49 с.
4. Ісаєв О. Операція «Багратіон». «Сталінський блицкриг» в Білорусії
5. Мінц І. Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу. М.: ОДВ, Держполітвидав, 1947 р. 71 с.

ЗОБРАЖЕННЯ ВІЙНИ В КІНОПОВІСТІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ»

Їжаченко Н. В.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Овчинников М. О.
Харківський національний університет внутрішніх справ
(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

Кіноповість «Україна в огні» була одним з перших творів, в якому на тлі смертельного двобою з фашизмом принципово ставились проблеми гуманізації суспільства й особистості, заперечення війни, вперше заперечувалися постулати сталінізму. Тема війни для О. Довженка не була новою. Ще у фільмах «Арсенал» і «Щорс» він відтворив тяжкі воєнні часи громадянської війни в Україні.

О. П. Довженко першим із кіномайстрів одягнув військову форму 17 вересня 1939 року. Це почалася Друга світова війна 1 вересня 1939 року. Ішла небувала війна. Жертви виявилися незчисленими. О. П. Довженко виступає в різних жанрах, описуючи страхіття війни: публіцистика («До зброї», «Душа народна недовольна», «Я бачу перемогу»), оповідання («Стій, смерть, зупинись», «Мати», «На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Незабутнє»), кіносценарії («Визволення», «Повість полум'яних літ»).

«Україна в огні» – це трагічний портрет нашого смертельно зраненого і все ж безсмертного народу в роки війни. Повість написана під безпосереднім враженням баченого і пережитого на фронті. Довженко писав: «Це буде правда про народ і його біду». Швидко написав, зняв фільм, сподіваючись визнання і вдячності. Але сталося навпаки: і кінофільм, і повість були осуджені й заборонені. Розпинали Довженка за цю кіноповість на засіданні Політбюро, де Сталін у спеціальному виступі звинуватив автора в ста смертних гріхах. «Україну в огні» назвали ревізійністським, націоналістичним і антирадянським твором.

О. Довженко, з сумом згадуючи те, що сталося, писав: «Написав я «Україну в огні» з огненним болем у серці й палким стражданням за Україну, що перебувала в німецьких лапах, з болючим жалем і страхом за її долю... Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо. Значить, нікому, отже, вона не потрібна».

З перших сторінок кіноповісті ми бачимо сумну картину війни: наші бійці відступають, залишаючи рідні села й міста, а навколо: «Горять жита на многі кілометри, палають, топчуться людьми, підводами... Мечуть бомби, і ревуть аероплани. Розсипаються вершники по полю, мов птиці. Ворожі літаки бомбардують міст. Великі водяні стовпи розтинають річку»

Довженко створив величні й прекрасні жіночі образи. Усі вони уособлюють образ України. Це і берегиня роду Тетяна Запорожець, її дочка Олеся, Христя Хутірна, Мотря Левчиха та ін. Олеся – найближча серцю автора. Вона глибоко переживає окупацію. «Ой, Боже мій! Що ж воно буде з нами?» – вигукує вона. З «нами» – це з родом, рідним селом, усією Україною. Скільки горя перенесла ця дівчина! Постаріла, посивіла, але залишилася прекрасною душею. До останнього молилася вона за свого Василя. І діждалася його.

Образ Христі – найтрагічніший у повісті, бо її привселюдно в партизанському загоні засудили за щирість і правду, за добре слово про свого чоловіка. Вона не вчинила жодного злочину, а її, порядну жінку, обізвано найбруднішими словами – «повія», «устілка». Ця дівчина засудила прокурора як людину несправедливу й брутальну, як прокурора окупаційного режиму.

Образ України доповнюють чоловічі персонажі. Це славна родина Запорожців, які втілюють мужність і силу українського народу. Це славні козаки-запорожці: Кравчина, Товченик та інші воїни.

Митцеві болить кожна рана на тілі мужніх захисників Батьківщини, соромом випікає серце кожен негідний вчинок бюрократа, дезертира чи поліція-запруданця. Письменник безстрашно і правдиво пише про тяжкі людські поневіряння в перші роки війни, створює романтизовані, гіперболічною силою наділені образи патріотів (Запорожця і його синів, Кравчини і кожен рядок кіноповісті обурюється проти «ганебної історії Європи», щедрої на кров і смерть.

Олександр Довженко не приймає нічого, що калічить людину, призводить до приниження, морального занепаду, передчасного переходу смертельного рубежу. Він засуджує все, що руйнує красу і приносить страждання. «Я народився і жив для добра і любові», – констатує письменник у своїх щоденникових записах. Свої гуманістичні погляди, власне ставлення до життя він втілює у прекрасних творах. Кіноповість «Україна в огні» визначає його ставлення до війни як великого лиха, що нищить найкращі людські якості та приносить безліч страждань.

Ворогів письменник викриває в образах офіцерів Ернста і Людвіга Краузів, батька і сина. Це садисти, руки яких по лікті в крові їхніх жертв: «Клали цілі родини додолу в ряд і стріляли, підпалюючи хати. Вішали, регочучи, ганялись за жінками, однімали дітей у них і кидали у вогонь. Жінки, щоб не жити, плігали з розпачу у вогонь і згоряли в полум'ї страшного німецького суду. Така була «відплата» Крауза за смерть свого сина.

Уже з перших хвилин війни було очевидно, що наші керівні кадри не були здатні взяти справу оборони в свої руки. Про це пише Довженко у своєму

записнику: «Чимало серед них було нікчемних людей, позбавлених глибокого розуміння народної трагедії. Недорозвиненість звичайних людських відносин, формалізм, відомствена байдужість чи просто відсутність людської уяви і тупий егоїзм котили їх на державних гумових колесах мимо поранених...». Про безсмертя народу говорив Сталін, виступаючи по радіо. А Довженко у своєму кіносценарії прозоро натякав про те, що саме народ страждає, мучиться, помирають кращі його сини й дочки. Тому було заборонено урядом знімати цей фільм.

«Яка величезна безліч жертв війни: калік, безруких, безногих, сліпих, поранених і покалічених наших людей живе сьогодні в глибокому тилу... – говорив тоді Довженко. – А скільки вдов, скільки сиріт!.. Чи це не трагедія народу?» І все-таки народ воював, і Довженко пише таку сильну фразу: «Цілую землю, по якій проходили наші солдати з боями і де вони полягли мільйонами, рятуючи себе й прокляту стару повію Європу». У щоденник він заносить чіткий постулат: «Зроблено так багато зла, що помстою його вже не приховаєш. Потрібна не лють і ненависть, а висота розуму». Ця висота розуму народного і перемогла.

Патріот Довженко своїм твором «Україна в огні» засудив війну, її ідеолога – божевільного Гітлера, недолугу політику верхівки, що обіцяла здобути перемогу малими жертвами на чужій території, а сама кинула на розтерзання ворогові свій народ. «Україна в огні» – це крик змученого серця письменника-громадянина, уклін своєму народові, який у тяжких муках здобув перемогу.

А в 1945 році Довженко записує у щоденнику: «Закінчилась світова війна. Я хочу працювати. Я хочу вірити до смерті, що вже не потрібні будуть людству... генерали. Що буде мир. Що не потрібні будуть герої мученики».

Отже, письменник у кіноповісті «Україна в огні» з переконливою прямоотою і великою художньою майстерністю розкрив трагедію українського народу в найбільшій світовій війні. Висновок може бути лише один: не можна, щоб таке повторилося!

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ НА ВІЙНІ (ЗА ФІЛЬМОМ: БИТВА ЗА СЕВАСТОПОЛЬ)

Каракуця В. С.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Овчинников М. О.

Харківський національний університет внутрішніх справ
(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

Жінка і війна... Про це не можна говорити без хвилювання. Мати, любляча дружина, турботлива сестра чи кохана – вона нарівні з чоловіком рішуче і відважно стала на захист Батьківщини в грізні роки воєнного лихоліття.

За офіційними цифрами, загальна чисельність жінок, які брали участь у бойових діях становила 800000, а понад 150 тис. жінок були нагороджені бойовими орденами і медалями.

Ніхто й ніколи не рахував кількість жінок, які були мобілізовані та доброволиць, які пішли на фронт. Невідомі цифри кількості поранених, контужених й тих, хто стали інвалідами.

На захист рідної землі стали 127 тис. жінок з України. Жінки боролися у партизанських загонах, антифашистському підпіллі. 27 жінкам, які народилися в Україні, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Жінки, які були на фронті, спростували поширену думку, що у війни не жіноче обличчя. Вони розділили нарівні з чоловіками криваву ношу воєнного лихоліття.

Яскравим прикладом є головна героїня фільму битва за севастополь – Людмила Павличенко.

Любов під нескінченим вогнем противника, дружба з Елеонорою Рузвельт, виступ на конференції, що вплинуло на результат Другої світової війни, бажання жити і страх втратити кохану людину – чи впорається з усім цим тендітна жінка?

«Битва за Севастополь» – перший фільм, присвячений легендарній жінці-снайперу. В основу кінокартини лягла її автобіографічна книга.

Людмила – снайпер. Вона – герой війни. Вона – сильна жінка, у якої війна відібрала все, але не змогла позбавити її жіночності. Прикладом всім служить історія легендарної особистості Людмили Павличенко – першої громадянки Радянського Союзу, допущеної в Білий Дім.

Але спочатку її життя не було особливим, поступивши до вузу, вона не могла подумати що за декілька років буде захищати рідну землю від окупантів. Їй говорили що війна це не місце для жінок, але вона знала що робить правильний вибір йдучи на фронт.

Прототипом екранної Людмили є реальна жінка, але відмінність в тому що в реальному житті в неї був син, і вона знавши що може залишити дитини сиротою, адже з батьком вона не спілкувалася, все таки пішла на війну, добровільно.

У складі Чапаєвської дивізії брала участь в оборонних боях у Молдавії і на півдні України. За хорошу підготовку її направили в снайперський взвод. З 10 серпня 1941 року в складі дивізії брала участь в обороні Одеси.

У середині жовтня 1941 року війська Приморської армії змушені були залишити Одесу і евакуюватися до Криму для посилення оборони міста Севастополя – військово-морської бази Чорноморського флоту. 250 днів і ночей Людмила Павличенко провела в важких і героїчних боях під Севастополем.

У числі 309 знищених Людмилою фашистів були 36 гітлерівських снайперів. Серед них – Дюнкерк, який знищив 400 французів і англійців, а також 100 радянських солдатів. В цілому 500 осіб – більше, ніж вбила сама Павличенко. Варто зазначити, що досягнення Людмили перевершили кілька десятків снайперів-чоловіків Другої світової війни. Однак для жінки її результати були просто фантастичним, особливо з огляду на, що вона провела на фронті всього рік, після чого отримала поранення, була евакуйована з Севастополя і більше не повернулася на фронт, займаючись підготовкою інших снайперів.

Є версія, що у Людмили Павличенко було особливе будова очного яблука. Крім приголомшливого зору, вона володіла тонким слухом і прекрасної інтуїцією. Відчувати ліс вона навчилася, немов була звіром. Говорили, ніби вона заговорена від смерті знахаркою і ніби чує все в радіусі півкілометра. Вона пам'ятала балістичні таблиці, найточнішим чином обчислювала відстань до об'єкта і поправку на вітер.

Дивитися цей фільм – значить побачити, скільки мужності може зберігатися в крихкому жіночому серці, значить познайомитися з важкою долею неперевершеною жінки-снайпера, особисто знищила близько чотирьох сотень німецьких солдатів.

Вона є прикладом того як героїзм і незламність характеру, робить із простої дівчини – героя який рятує країну.

Так, у війни не жіноче обличчя. Але загроза, нависла над нашою країною і над всім світом в 1941 р., змусила радянських жінок інакше оцінити свої можливості, встати в лад нарівні з чоловіками, замінити в тилі чоловіків, що пішли на фронт, синів, братів.

Перемога кувалася і в тилі. Їх було дуже багато–жінок, що беззавітно любили Батьківщину і готових віддати за неї життя. Вони стали прикладом безстрашності і героїзму. Не кожен чоловік здатний витримати труднощі війни, а жінки витримували.

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА НА СТОРІНКАХ РОМАНУ МАРКУСА ЗУЗАКА «КРАДІЙКА КНИЖОК»

Кобилко Н. А.,

канд. філол. наук, ст. викл.

Харківський національний університет внутрішніх справ

(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін, тел.
(057) 739-82-60)

The novel *The Book Thief* is a story about ordinary Germans on the eve and during the Second World War, who come under fire, empathize with other people's grief, show mercy, and help their friends. Marcus Zusak managed to uncover two important problems: the crimes of Nazi Germany against the citizens of his country and the territories occupied by it, and the Holocaust.

Мистецький доробок Маркуса Зузака нараховує шість романів, проте кожен ставав предметом дискусій читачів і літературних критиків, отримувалася престижні нагороди. Тріумфом письменника став твір «Крадійка книжок», який вийшов друком у 2005 році. У його основу лягли спогади батьків письменника про своє воєнне дитинство: бомбардування Мюнхена, потоки євреїв, що прямували у Дахау, голод і загибель рідних. Читач знаходить присвяту: «Присвячується Елізабет і Гельмуту Зузакам. З любов'ю і захватом». Літературознавці книгу назвали «вибухом свідомості» і «найнезвичайним романом нового часу», вона була нагороджена різноманітними преміями, а у 2013 році на широкі екрани вийшов фільм, знятий на основі роману.

У своєму творі Маркус Зузак зображує події Другої світової війни; знедолене воєнне дитинство, фізичні й духовні страждання. Ми можемо простежити риси філософського, психологічного роману, роману-перестороги, а також віднайти фантастичний елемент. У «Крадійці книжок» письменник торкається таких проблем, як книга і слово в житті людини, суспільства; ідеологія фашизму і нацизму, що нівечить душу; Голокост, дегероїзація війни, загальнолюдська солідарність; духовне зростання особистості і сенс життя.

Основні події роману розгортаються в нацистській Німеччині й закінчуються в Австралії, проте художній простір уключає свідомість декількох персонажів, зокрема Ганса Губерманна та Макса Ванденбурга. Маркус Зузак головним героєм твору робить не людину, хоча, на перший погляд, може здатися, що центральною постаттю роману є Лізел Мемінгер, а Смерть – це і оповідач, і учасник подій. Митець змінює усталений погляд на смерть: по-перше, у романі «Крадійка

книжок» Смерть чоловічого роду, а тому осоціюється з Ангелом смерті; по-друге, Смерть нікого не вбиває, не мучить, не примушує страждати – все це роблять люди [2]. У Смерті виникає лише одне питання: «якими фарбами буде все розфарбовано в ту хвилину, коли я прийду за вами. Про що буде говорити небо?» [1, с. 8]. Тому Смерть не просто спостерігає за вчинками людей, це підсумок їхнього життя.

Отже, у центрі роману «Крадійка книжок» історія звичайних німців напередодні та під час Другої світової війни, які потрапляють під обстріли, співпереживають чужому горю, виявляють милосердя, допомагають своїм друзям. Маркусу Зузаку вдалося розкрити дві важливі проблеми: злочини нацистської Німеччини проти громадян своєї країни та окупованих нею територій і Голокост.

Література

1. Зузак М. Крадійка книжок: роман / пер. з англ. Н. Гоїн. Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 416 с.
2. Радиш І. Система уроків за романом Маркуса Зузака «Крадійка книжок». 11 клас. URL: <https://vseosvita.ua/library/sistema-urokiv-za-romanom-markusa-zuzaka-kradijka-knizok-11-klas-55505.html> (дата звернення: 17.04.2021).

ГОЛОКОСТ – ОДНА ІЗ НАЙСТРАШНІШИХ ТРАГЕДІЙ ЛЮДСТВА

Козій М. В.

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц Коваленко Е. А.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Під час Другої Світової війни одні з найжорстокіших злочинів проти людства відбувалися саме на території України, де нацистські окупанти втілювали в життя злочинні плани щодо знищення мирного населення. Німці та їхні колаборанти страчували велику кількість українців, росіян, ромів, євреїв, а також представників інших народів, які не зхотіли покидати свої родини та залишалися на окупованій території. Жахливим прикладом нищення людства став Голокост. Мета роботи – розглянути як розгорталися події Голокосту на території окупованої України та роль українців в антиєврейських акціях.

Голокост під час Другої світової війни, на відміну від інших трагедій людства, мав декілька характерних рис. Однією з них було знищення мільйонів невинних людей, як неповноцінних за своїм походженням з точки зору нацистської ідеології. Масово використовувалась також теорія «соціального дарвінізму» – твердження, що винищення людей було продовженням Теорії Еволюції Дарвіна. Згідно з цією теорією сильні народи чи раси, нібито, природньо прагнули знищити неповноцінних. Зазначимо, що були численні випадки використання полонених для медичних експериментів, тортур тощо. Найбільше полювання нацистів було націлено проти євреїв. Для втілення поставленої фашистами мети було зведення гетто та таборів смерті в багатьох європейських країнах, в тому числі в Радянському Союзі, зокрема на території України.

Методи, якими користувалися нацисти, щоб здійснити винищення людей, були нові та ефективні на той час. Прикладом є жахливі види хімічних та механічних засобів страти людей в зведених фашистами концтаборах та єврейських гетто.

Нацистський Голокост відрізнявся своєю жорстокістю та безпощадністю. Властивою рисою також можна назвати терор проти всіх прошарків мирного населення, включаючи дітей та стариків.

Винищення євреїв, яке тривало в Польщі та інших окупованих нацистами територіях, поширилося і в Україні після її завоювання.

«Акції зачисток», які спричиняли загарбники, вперше на території України відбулися на Галичині. У Львові групи «4-А» та «4-Б» в перші дні окупації почали проводити погроми та арешти. Нацисти та їх колаборанти викликали сплеск антисемітизму у частини населення, звинувативши євреїв у смерті арештантів радянських в'язниць. За тиждень окупації Львова в результаті погромів, спричинених нацистами, було винищено близько 6 тисяч євреїв – це стало певним продовженням комуністичної окупації, яка відбувалася до цього. Після приєднання дистрикту «Галичина» до Генерал-губернаторства відбувся перехід від тотальних вбивств до планомірного знищення за директивами, розробленими відомством Гімmlера.

У листопаді 1941 р. у Львові було відведено територію для створення єврейського гетто. В цей же час звели табори в інших містах Галичини. Остаточне вирішення єврейського питання відбувалося у таборах і гетто Дрогобича, Борислава, Тернополя та інших населених пунктів. В цілому офірою нацистською політики в Галичині стали понад 610 тисяч євреїв.

«Бердичівська трагедія» стала однією із перших акцій Голокосту на окупованих українських територіях. У цьому місті в серпні–листопаді 1941 року знищили близько 30 тисяч місцевих євреїв.

Лише за місяць окупанти винищили 3,5 тисяч іудеїв у Вінницькій і 22,5 тисяч у Кам'янець-Подільській області. У гетто на території цих двох областей у 35 місцях примусового утримання перебували 106 тисяч євреїв. На території Західної Волині нацистському терору передували спровоковані німецькими загарбниками єврейські погроми, в тому числі за участю мирного населення.

Можна сказати, що процедура проведення «реєстрації», про яку повідомлялося за допомогою спеціальних оголошень в публічних місцях, передувала страті євреїв. Реєстрація була своєрідною акцією підписання смертного вироку: табір і гетто ставали проміжними пунктами на шлях до смерті в газових камерах і ровах.

Величезним некрополем представників різних народів став Бабин Яр у Києві, де за роки окупації було вбито близько 100–150 тисяч цивільних (переважно євреїв) та радянських військовополонених.

На території румунської Трансністрії політика нацистів здійснювалася за тим же сценарієм. Першим кроком окупантів стала реєстрація чоловіків від 18 до 50 років та зведення їх до гетто та таборів. Масовий терор розпочався після того, як 22 жовтня 1941 року стався вибух у комендатурі. За наказом коменданта міста генерала Тресторіану на майданах і вулицях Одеси вбили 5 тисяч осіб. Ще 28 тисяч євреїв заживо спалили в артилерійських складах на Люстдорфській дорозі.

«Трансністрійським Майданеком» назвали поселення Богданівку, де було зведене гетто для 55 тисяч осіб. Лише частина з них залишилася свідком страшного злочинства.

Досить важливим є питання про участь українського населення у антиєврейських акціях, що були спровоковані нациською владою. На Заході та в Ізраїлі устаткувалося враження, що в Україні, як і в сусідніх Польщі та Румунії, був притаманний «антисемітизм особливої жорстокості», навіть більший за той, що спричинило населення фашистської Німеччини. В той же час у секретних німецьких донесеннях часто згадувалося про те, що українці не підтримують дій проти євреїв. Але в перші місяці окупації українських територій загарбники намагалися вдавати, що масові страти є суто українською ініціативою.

Можна зазначити, що частина українців, ризикуючи життям, рятували іудеїв від знищення. Відомий випадок, коли на Галичині було вбито 100 українців через те, що вони намагалися врятувати євреїв.

Можемо виділити навіть окремі організації, що виступали проти антисемітизму. У листопаді 1941 року Українськи крайовий комітет у Львові надіслав меморандум з протестом проти організації гетто. Велику роботу для порятунку євреїв також зробила Українська греко-католицька церква. Священники вихрещували євреїв, щоб дати їм християнські посвідчення, а ченці переховували сотні євреїв в монастир.

Активно протистояв нацистській політиці славнозвісний Андрій Шептицький. Митрополит надіслав лист то Гімmlера, в якому йшлося про протест вбивства євреїв та залучення до цих акцій української допоміжної поліції. Шептицький став єдиним священником, який відкрито виступив проти антисемітизму. На це не спромігся навіть тодішній папа римський Пій XII. У листопаді 1942 року Шептицький видав пасторського листа «Не убий», що засуджував будь-які види вбивства, але насамперед з політичною чи ідеологічною метою, як то було у випадку з євреями. За згодою Шептицького значна кількість євреїв переховувалась у греко-католицьких монастирях і навіть у митрополичій резиденції. Митрополит наказав сховати понад 300 єврейських дітей та цінні єврейські документи [1].

Таким чином, можемо дійти до висновку, що Голокост на окупованих українських територіях став причиною загибелі великої кількості людей, значна кількість з яких була євреями.

Отже, страшна політика терору нацистів та їх колабораціоністів проти євреїв майже знищила їх як етнорелігійну і соціокультурну спільноту в Україні.

Література

1. Бердичевская трагедия // Волынские епархиальные ведомости. 1883.
2. Венді Лауер Творення нацистської імперії та Голокост в Україні. К.: Зовнішторгвидав України; Український центр вивчення історії Голокосту, 2010. 368 с.
3. Голокост і сучасність: науковий часопис. № 1. Студії в Україні і світі / редкол.: Ж. Ковба, Р. Ленчовський, Ю. М. Меламед та ін. К.: Український центр вивчення історії Голокосту, 2005. 127 с.
4. Круглов А. Трагедия Бабьего Яра в немецких документах. Днепропетровск: Центр «Ткума»; ЧП «Лири ЛТД», 2011. 140 с.
5. Солімчук, К. М. Голокост – лихо століття: 7–11 кл. // Виховна робота в школі, 2015. 12. С. 39–42.
6. Ярослав Грицак, Українці в антиєврейських акціях у роки Другої світової війни // Страсті за націоналізмом. Стара історія на новий лад. К: Критика, 2011, С. 95–102.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ У ХХ-му СТОЛІТТІ

Майборода С. П.

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. Заборовський В. В.
Харківський національний університет внутрішніх справ
(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

Психологічний вплив на супротивника багато полководців давнини вважали таким же важливим засобом, що сприяв досягненню перемоги над супротивником, як і самі війну. При цьому вони надавали великого значення свідченням про моральний стан військ противника. Саме в давнину появляються перші епізодичні спроби впливу на ворога погрозами, залякуванням для ослаблення бойових можливостей супротивника.

До ХІХ ст. психологічний вплив на противника і свої війська мав у більшості випадків релігійні форми («боротьба за істинну віру»). Засобами впливу на протидіючі сили в цих випадках було в основному розповсюдження усних і рідше письмових повідомлень. Розвиток друкарства, тобто розвиток матеріальної бази ведення психологічної боротьби, дозволив воєнним теоретикам і полководцям знайти немало оригінальних ідей ослаблення духовного потенціалу противника у війні. Наполеон свого часу про роль газет сказав: «Чотири газети зможуть причинити ворогу більше зла, ніж стотисячна армія».

В основу своєї праці «Про війну» К. Клаузевіц кладе моральний елемент. Він уперше серед теоретиків розглядає війну як боротьбу за деморалізацію супротивника. До прямих причин окупації Пруссії французами, він відніс: відсутність геніальності, солідна посередність у всьому і «дефіцит в моральних імпульсах». Широкі можливості цілеспрямованого впливу на мільйонні маси населення дав бурхливий розвиток засобів друку у ХІХ ст., а також розвиток радіо у першій половині ХХ ст. Тим самим преса і радіо перетворилися в потужну зброю, яка стала використовуватися у збройній боротьбі.

Уперше системне застосування пропаганди як зброї психологічної боротьби широко відмічено в період Першої світової війни 1914–1918 рр. Затягування війни вимагало посилення психологічного впливу як на супротивника, так і на свої війська і населення. При штабах воюючих армій стали створюватись відділи і підрозділи, які були призначені для організації і ведення психологічної боротьби із супротивником. Англійці у цьому питанні діяли більш організовано і цілеспрямовано. Вони не тільки показали приклад координації воєнно-політичних заходів з пропагандою, а й стали широко використовувати досягнення технічних засобів пропаганди. Перевагу було віддано друкованій продукції: газетам, листівкам, різного виду листам і плакатам, які видавалися великими тиражами. В Англії у жовтні 1918 року було надруковано 5,36 млн. різних листівок. Швидкість підготовки і розповсюдження листівок характеризується таким чином: через 48 годин вони попадали в руки німецьких солдат після підготовки тексту у Лондоні. Спочатку листівки розповсюджувалися із використанням літаків.

Найдешевшим способом розповсюдження листівок стали повітряні кулі. 1918 року для розповсюдження листівок було виготовлено спеціальні агітаційні снаряди та міни.

Ефективний вплив на солдат супротивника мали газети, штат яких складався із великої кількості професійних журналістів. Газети були майстерно виконані: поряд із заголовком розміщувався портрет Кайзера і навіть проставлялася їх ціна. Видавались вони щоденно і достатньо великими тиражами: від 250 до 500 тис. примірників. Також видавався журнал «Війна в ілюстраціях» і видавались різноманітні інформаційні бюлетені. У цей же період стали готуватися і видаватися воєнні фільми про становище на фронтах.

Участь Росії у пропагандистській війні була обмежена тому, що вона була слабкіше підготовлена у технічному відношенні. У свою чергу Німеччина також вела психологічну війну проти країн Антанти. Листівки розкидалися із німецьких літаків і дирижаблів як на західному, так і на східному фронтах. Отже, Перша світова війна стала першою війною, в ході якої цілеспрямовано використовувалися технічні засоби для деморалізації військ і населення супротивника. У ході цієї війни стали формуватися спеціальні підрозділи пропаганди. Спеціальна техніка і засоби розповсюдження друкованої агітації стали поступати на озброєння цих підрозділів. Напередодні Другої світової війни публіцисти і пропагандисти всіх країн сходилися на думці, що пропаганда як спосіб психологічної боротьби буде відігравати у майбутній війні одну із вирішальних ролей. Уже в 1933 році у Німеччині була прийнята 5-річна програма розвитку радіомовлення на інші держави. Спеціально сформовані радіостанції вели передачі на Ельзас-Лотарингію, Бельгію, Данію, Чехословаччину і Австрію. Радіостанція в Зезені вела радіомовлення на 12 мовах.

Найбільшого розмаху психологічна війна набула в роки Другої світової війни. Масштаби її дії, прийоми і способи ведення розширилися. Технологічні передумови ведення психологічної війни стали принципово новими. На початок Другої світової війни протидіючі коаліції володіли досвідом ведення психологічної боротьби. На цей час Німеччина мала потужний орган ведення психологічної війни – міністерство пропаганди, Англія – міністерство інформації.

Новий, широко розповсюджений засіб масової інформації – радіо дозволило вести психологічну війну в ефірі. Радіо було здатне не тільки об'єднувати у визначений і дуже короткий час мільйони людей в один колектив слухачів, а й систематично впливати на їхню свідомість. Німці поряд з передачею по радіо останніх нових, практикували регулярні огляди радіокоментарів сухопутних військ, воєнно–морських сил, авіації. Фронтіві репортажі з передової, з борту субмарин і бомбардувальників (що знаходилися в момент передачі над територією супротивника) давали сильний ефект. Такі радіопередачі пізніше американці назвали «найкращою і найдосконалішою» війною нервів».

Протидії пропаганді супротивника на цивільне населення в Німеччині приділялася велика увага. Тільки за перший рік Другої світової війни більш, ніж 1500 німців було відправлено в концентраційні табори, тюрми або на виправні роботи за прослуховування закордонних радіостанцій. При веденні психологічної

боротьби широко застосовувалися в роки Другої світової війни і нові технічні досягнення.

Метод синхронного радіомовлення на частотах, які використовувала Німеччина був відпрацьований радянськими спеціалістами. Це дозволило втручатися безпосередньо в передачі німецького радіо. Радіослухачі в Німеччині несподівано в ході передачі новин могли почути схвильований крик «Брехня!». Потім могло бути передане «правдиве повідомлення» про ту чи іншу подію. При цьому міг імітуватися голос Гітлера чи Гебельсаб. Воюючі сторони в ході війни широко використовували різноманітні фотомонтажі і фотосерії.

Для ведення психологічної боротьби і пропаганди широко використовувалося кіно. З 1933 р. по 1945 р. в Німеччині було видано 1363 повнометражних фільмів, не рахуючи короткометражних випусків кіноновин і документальних фільмів. Авіація союзників на кінець війни систематично бомбардувала кіностудію в Берліні. Для продовження психологічної обробки населення і армії німці були змушені перемістити кіновиробництво на кіностудії Амстердаму, Будапешту і Риму. У Другій світовій війні для ведення психологічної боротьби на фронтах, у військах всіх воюючих країн були створені підрозділи психологічної боротьби і пропаганди. Вони були оснащені технічними засобами психологічного впливу, які відповідали тому часу.

На момент нападу на Радянський Союз у збройних силах Німеччини було 19 рот пропаганди:

- 12 – в сухопутних військах,
- 4 – у військово-повітряних силах,
- 3 – у воєнно-морських.

У 1943 р. таких рот стало більше 50. Крім цього, для роботи з місцевим населенням, кожна із трьох груп армій («Північ», «Центр», «Південь») мала по спеціальному батальйону пропаганди. Офіцерів пропаганди в батальйонах займалися питаннями психологічної підготовки як своїх солдат, так і питаннями «духовного поневолення» населення на окупованій території. Ці батальйони займалися виданням газет на мові тих народів, які проживали на окупованій території, веденням радіо-пропаганди, з використанням захоплених радіо-станцій, розповсюдженням і показом кінофільмів. До квітня 1943 р. чисельність підрозділів пропаганди вермахту досягла 15 тисяч чоловік.

Друга світова війна показала велике значення психологічної боротьби в сучасних війнах. З самого початку психологічні операції і пропагандистські дії передували збройному вторгненню. Пропагандистські зусилля супротивної сторонами в різні періоди війни, незалежно від обстановки, яка складалася на фронтах, направлялися на підтримання бойового духу своїх військ і свого населення, а також і на війська супротивника і його населення з метою послаблення їхніх морально-психологічних якостей. При цьому інтенсивність психологічної боротьби на фронтах і в тилу не знижувалась, а постійно нарощувалась.

Локальні війни і воєнні конфлікти другої половини ХХ століття підтвердили, що для досягнення успіхів у тій чи іншій кампанії, крім воєнної

переваги, необхідна морально-психологічна перевага над противником. Та з супротивних сторін, яка зможе переконати основну масу населення країни або навіть цілого регіону в правоті своєї справи, має більше шансів на успіх. Тільки за перші 1,5 року війни в Кореї із збройних сил США дезертирували 47 тис. чоловік. Це примусило керівництво збройних сил США переглянути своє відношення до ведення психологічної боротьби. І це при умові, що в армії США з серпня 1949 року діяла настанова FM-33-5 «Ведення операцій психологічної війни».

Основними методами ведення психологічної війни в Кореї залишилася друкована пропаганда, усне радіомовлення і радіо-пропаганда. Наочна агітація, у зв'язку з особливостями віддаленого театру воєнних дій використовувалась в меншій мірі. 1-а група радіотрансляції і видання листівок американської армії випускала в середньому біля 20 млн. листівок в тиждень, а 1-а рота гучно мовних установок і видання листівок 8-ї армії близько 3,5 млн. листівок. У перші три дні бойових дій в Кореї американці розповсюдили 100 млн. листівок. Для радіо-пропаганди широко використовувались мобільні військові (12 радіопередавачів відділу «психологічної війни» 8-ї армії) радіостанції і цивільні радіопередавачі (19 передавачів, які працювали на коротких і середніх хвилях в містах Сеул, Тегу, Пусан, Токіо).

Усна пропаганда американцями велась при допомозі гучномовних установок, які були змонтовані на різних засобах пересування. Досвід психологічної війни, який був набутий в Кореї дозволив внести суттєві корективи в настанову FM-33-5. Організаційних зміна зазнали штатні структури органів психологічної війни. Управління психологічної війни в 1955 році було перетворено в управління спеціальних методів війни. Використовуючи оновлену концепцію спеціальних методів війни Сполучені Штати до вторгнення у В'єтнам почали готуватися завчасно у воєнному і в ідеологічному плані. За рік до вторгнення в Сайгоні було побудовано: широкомовну воєнну радіостанцію, потужний телевізійний центр і чотири передаючі станції. Війська забезпечувались портативними телевізійними приймачами.

Серед мирного населення було розповсюджено 3,5 тис. телевізорів. Телевізори були встановлені у багатьох школах і читальнях. До 80% місцевого населення в 1971 році могло дивитись телепередачі. За роки війни обсяг радіо-пропаганди на в'єтнамській мові було збільшено в 7 разів. На територію, яка контролювалася Національним фронтом звільнення Південного В'єтнаму, було розповсюджено десятки тисяч найпростіших транзисторних приймачів з фіксованою частотою, на якій велися передачі «Голосу Америки».

Ефективність психологічної боротьби підтверджується тим, що за час бойових дій на американську сторону добровільно перейшло коло 250 тисяч в'єтнамців. У В'єтнамі для збору, обробки і накопичення інформації була здійснена спроба створення єдиної глобальної інформаційної системи для ведення психологічної війни (PAMIS). З цією метою стали широко застосовуватись ЕОМ.

Підсумки в'єтнамської війни дали можливість спеціалістам ведення психологічної війни зробити висновки про те, що психологічні операції можуть

бути успішними лиш тоді, коли вони носять тотальний характер, плануються і проводяться завчасно і комплексно, направлені не тільки проти противника, а й проти населення і збройних сил нейтральних і дружньо настроєних до супротивника держав. Тотальність психологічних акцій, узгодженість з підготовкою і ходом наступальних операцій щільно увійшли в практику американського командування.

Ряд офіційних осіб висловили думку про те, що американці зазнали поразки у В'єтнамі в той період, коли втратили підтримку у населення власної країни і світової спільноти. З використанням набутого досвіду були підготовлені і проведені психологічні операції для забезпечення захоплення Гренади (1982 р.), Панами (1989 р.). При цьому для формування суспільної думки широко використовувались засоби масової інформації. У вісімдесятих роках більше 75 країн світу мали власне радіомовлення для закордонних слухачів із загальною тривалістю програм близько 3000 годин на добу.

Наприклад, інформаційне агентство США (ЮСІА) у своєму штаті в цей час налічувало більше 12 тисяч співробітників. «Служба інформаційних центрів» агентства об'єднувала більше 300 американських пропагандистських центрів у 111 країнах світу. Агентство щоденно публікувало близько 400 тисяч примірників листівок і брошур на 50 мовах, які розповсюджувались у 115 країнах світу.

Головний канал радіо-пропаганди – «Голос Америки» мав 41 передавач на території США і 61 передавач за кордоном, які транслювали передачі на 38 мовах. 2082 телецентри в 94 країнах світу ретранслювали американські телепередачі.

Психологічна боротьба в цих конфліктах набула нових рис завдяки цілеспрямованій координації діяльності засобів масової інформації і відповідних структур військового відомства. Для того часу були характерні такі особливості психологічних операцій: тісна взаємодія військ спеціального призначення і військ для проведення психологічних операцій, а також комплексний морально-психологічний вплив на місцеве населення і військовослужбовців супротивних сторін.

Для вирішення завдань психологічної війни у збройних силах США та інших держав була передбачена велика кількість спеціальних формувань для проведення психологічної боротьби, стратегічного і тактичного призначення. Група підрозділів проведення операцій стратегічного призначення у збройних силах США може включати декілька батальйонів, для проведення психологічних операцій, а також для роботи серед населення і проведення спеціальних підривних акцій. При цьому є в наявності можливість для швидкого повітряного перебазування в будь-який район планети.

Підрозділи психологічної війни тактичного призначення можуть використовуватися централізовано і надаватись об'єднанням і з'єднанням. Зазвичай вони оснащені багато-численною звукомовною технікою, радіотехнікою і поліграфічними комплексами. Озброєні вони агітаційними бомбами, снарядами, авіаційними контейнерами, повітряними кулями. Технічна база цих формувань може забезпечити випуск мільйонів листівок на добу, багатьох радіо-, звуко-

і телепередач. При цьому передбачається використання своїх штатних засобів і місцевих телерадіомереж і поліграфічної бази.

Підрозділи психологічної війни спеціально готуються і для локалізації виступів великих груп людей, повстанців, партизан у різних регіонах земної кулі. У період підготовки і ведення бойових дій в зоні Перської затоки в рамках стратегічної психологічної операції (ПеО) проводився широкий комплекс заходів. Безпосередньо для їх використання були задіяні 352-ге командування і 96-й батальйон для роботи з цивільним населенням, 8-й батальйон із складу 4-ї групи психологічних операцій. На озброєнні вони мали всі вище перераховані технічні засоби.

Для ведення психологічної боротьби використовувалися технічні засоби, які були розміщені на території сусідніх держав. З початком активних дій операції «Буря в пустелі» 66 груп спеціалістів, використовуючи звукомовні засоби, здійснювали тактичну підтримку командирів частин і підрозділів сухопутних військ переконуючи іракських солдат здаватися в полон. Ці групи були виділені із складу 6-го і 9-го батальйонів ПеО командування спеціальних операцій сухопутних військ і із 5-ти рот ПеО управління резерву сухопутних військ. У Перській затоці США і їх союзники нав'язали міжнародним засобам масової інформації своє бачення розвитку події. Цьому сприяло те, що до 70% міжнародної інформації здійснювали американські інформаційні агентства.

Основними формами психологічного впливу на супротивника, його збройні сили і населення були радіо- і телебачення, усна та друкована пропаганда. У Перській затоці, так як і у В'єтнамі радіо-пропаганді була приділена велика увага. Біля 150 тис. дешевих транзисторних приймачів з фіксованими частотами командування багатонаціональних сил за допомогою авіації і кочівників розповсюдило серед військовослужбовців Іраку. У зоні Перської затоки знайшов застосування новий вид відео-пропаганди з використанням відеокасет, які розповсюджувалися в сусідніх з Іраком країнах. Вміле залучення іракської опозиції сприяло успіху друкованої пропаганди. Всього за час операції на позиції іракської армії було скинуто 30 млн. примірників листівок. До розповсюдження листівок залучалися ВПС і артилерійські частини морської піхоти США.

Ефективність усної пропаганди може бути підтверджена таким прикладом. За допомогою змонтованої на гелікоптері гучномовної установки (потужністю 2700 ват) вдалося схилити до здачі в полон батальйон іракської армії, який обороняв острів в затоці Кувейт. Ефективність психологічної війни проти Іраку підтверджується даними опитування військовополонених. Понад 90% із них бачили листівки, більше 80% вірили їм, на 70% вони вплинули на прийняття рішення про здачу в полон, 80% опитаних слухали радіопередачі супротивника.

В тому, що в деяких з'єднаннях і частинах з самого початку наземної фази війни дезертувало 20–40% особового складу, основна заслуга належить організаторам і виконавцям психологічних операцій. «Препарувати» будь-яку війну тяжко. Особливо психологічну війну. Ця війна має глибоке коріння: вона черпає сили у минулому, частково з національної політики, соціально-економічних відносин у країні, менталітету народу, ставлення до армії і т. д.

Досвід ведення психологічних операцій свідчить про те, що чим сильніше протистояння противника, тим воно ефективніше. Однак там, де відповідні органи управління працюють активно, а супротивні сторони мають приблизно однакові технічні засоби, ведення психологічних операцій стає важкою і проблематичною справою. В сучасних умовах використання засобів масової інформації змінило умови психологічної війни, збільшило можливості її ведення і впливу на кожну сім'ю, дім, казарму. За даними закордонних соціологів, середній англієць проводить біля телевізора 12 років із 70-річного життя; середня сім'я в США присвячує телепередачам більше 7 годин на добу; 95% японців дивляться телепередачі щоденно.

Якщо ефективність дії різних видів зброї порівняно неважко передбачити, то успіх тої чи іншої психологічної операції у більшості випадків буде опиратися на технічну оснащеність підрозділів ПеО. Елемент випадковості буде прямо залежати від організаційних заходів, які проводяться відповідними органами управління. Інтенсивність і масованість психологічної боротьби у війнах ХХ століття зумовили підвищення значення морально-психологічного фактору.

У числі причин, які зумовлюють підвищення значення морально-психологічного фактору, важливе місце займає ведення розвинутими країнами організованої і систематичної інформаційної боротьби з використанням мобільних і оперативних засобів масової інформації. Психологічні операції є при цьому складовим елементом цієї боротьби. Тому закономірна постановка питання про розвиток промислового виробництва, яке забезпечить необхідними технічними засобами армію, населення і засоби масової інформації.

70 років тому, 29 жовтня 1944 року, зустрів свій останній день народження Йозефа Геббельса. Геббельс, мабуть, найвідоміший в історії людства «класик пропаганди», «творча спадщина» якого актуально і затребуване донині. Досить сказати, що саме Геббельс додумався до прийому, всюди використовується сучасними рекламщиками. Ставши в 1927 році головним редактором націонал-соціалістичної газети «Der Angriff» («Атака»), він спочатку розмістив на рекламних щитах загадкове звернення «В атаку з нами?». Другий плакат сповіщав: «Ми атакуємо 4 липня!». Нарешті, третій пояснював, що «Атака» – це нове щотижневий видання, як показала історія, це була найбільш «вегетаріанська» новація майбутнього «класика».

Призначений незабаром рейхсляйтером пропаганди, Геббельс сформулював фундаментальні професійні постулати, ось основні:

- «гармати і багнети – ніщо, якщо ви не володієте серцями нації»;
- оволодіння масами – єдина мета пропаганди;
- для досягнення цієї мети хороші будь-які засоби, головне, щоб пропаганда була ефективною;
- відповідно, крім «білої», правдивої інформації, необхідно використовувати «сіру», тобто напівправду, і «чорну» – відверту брехню: «ми домагаємося чи не так, а ефекту»;
- причому «чим жахливіше брехня, тим охочіше в неї вірять» і тим швидше вона поширюється – іншими словами, «пропаганда повинна впливати

більше на почуття, ніж на розум», а тому бути яскравою, помітною; а щоб у натовпу не виникало сумнівів, «послання» повинні бути примітивними, без подробиць, на рівні однозначної гасла: «найгірший ворог пропаганди – інтелектуалізм»;

– для найкращого засвоєння меседжу «ми зобов'язані говорити мовою, зрозумілою народу», і навіть на різних мовах – один для столиці, інший – для провінції, один – для робітників, інший – для службовців;

– звеличувати вождів і народ, постійно підтримуючи високий градус ідеологічного пафосу і істерії;

– нескінченно повторювати пропагандистську тріскотню: адже важко не піддатися її магії, якщо в неї вірить все більше число тих, що оточують.

Загальна ідеологія Сунь-цзи поєднує в собі конфуціанські підвалини підтримки соціального гомеостазису з даоської діалектикою вселенського Дао, космічним циклізма школи інь-ян, легистської «політологією» і управлінським прагматизмом моістов. Цей синтез, що представляє війну (бін), з одного боку, як «велике діло держави», «грунт життя і смерть, шлях (дао) існування і загибелі», а з іншого – як «шлях обману», узагальнений в 5 принципах: «Шляху» (одностайності народу і верхів), «Неба» (відповідності часу), «Землі» (відповідності місця), «Полководця» (правильного керівництва, зокрема характеризується благонадійністю – синь і гуманністю – жень), «Закону» (організованості і дисциплінованості).

Ці принципи повинні бути реалізовані за допомогою 7 «розрахунків»: наявності у правителя дао, наявності у полководця здібностей, досягнення особливостей неба і землі, здійсненності законів і наказів, сили війська, навченості командирів і солдатів, ясності нагород і покарань.

Війна у Сунь Цзи розглядається як органічне ціле, починаючи з дипломатії і мобілізації, і закінчуючи шпигунством. Ніколи не можна забувати про мету війни – зробити так, щоб населення процвітало і було лояльним до правителя.

Ідеальна перемога – підпорядкування інших держав дипломатичними методами, без вступу в військові дії. Тому необхідно вести активну дипломатію, руйнувати союзи противника і ламати його стратегію.

Сунь Цзи постійно підкреслює, що військові дії це дороге заняття, яке приносить збиток державі і лиха народу. Тому війна повинна бути швидкою, ефективною і мобільною. Затягувати війну негуманно по відношенню до народу.

В основі концепції Сунь Цзи лежить управління ворогом, що створює можливості легкої перемоги. Треба заманювати ворога в пастки і уникати зіткнення з підготовленими силами противника. Необхідно неравновесное розподіл сил, стратегічна концентрація.

Необхідно збирати інформацію про місцевість і діях противника, і при цьому приховувати свої дії. Будь-яка оплата діяльності шпигунів обійдеться дешевше, ніж утримання армії. Тому не можна шкодувати грошей на шпигунство і підкуп. Сунь Цзи неодноразово підкреслює необхідність дисципліни у військах і підтримки духу (ци). Необхідно створювати ситуації, в яких дух війська міцніє, і уникати таких, де армія втрачає волю.

ВИЗНАЧНІ БИТВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Нечаєва Я. Є.

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц Коваленко Е. А.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Друга світова війна була найзапеклішою у світовій історії. Впродовж 6-ти років війни відбулося багато військових сутичок і величезних битв на різних фронтах в різних частинах земної кулі. Одна з масштабних і запекліших битв стала Сталінградська битва.

Мета роботи – розглянути значення Сталінградської битви як одного з переламних моментів в Другій світовій війні.

20 квітня 1942 року було завершено битву за Москву, в результаті якої німецька армія була зупинена і відкинута, при цьому зазнавши важких втрат. Через це гітлерівці втратили можливість наступати одночасно на всіх ділянках східного фронту. Під час весняного бездоріжжя, Німеччина розробила план літнього наступу 1942 року. Він отримав кодову назву – Fall Blau, або «Синій варіант».

У свою чергу радянське командування так само працювало над літнім наступом в зоні Брянського, Південного і Південно-Західного фронтів. Однак німці повернули ситуацію в свою сторону, в наслідок чого радянські війська понесли великих втрат. Танкова армія Германа Гота прорвалася між Курськом і Харковом і німці вийшли до річки Дон [2].

Внесок змін в план наступу німецьких військ особистим наказом Гітлера дорого обійшовся нацистській Німеччині. Армія «Південь» була розділена на дві частини. Група армій «А» продовжувала наступ на Кавказ, а групі «Б» потрібно було вийти до Волги і захопити Сталінград як важливий стратегічний об'єкт, захоплення якого здійснювало перелам в Другій світовій війні на користь німців.

Перший етап битви розпочався 17 липня 1942 року. У цей день авангарди 6-ї армії вермахту вступили в бій з частинами 62-ї армії на річці Чир і в хуторі Пронін[1]. Вже до 22 липня німці відтіснили радянські війська до головного рубежу оборони Сталінграда. Німецьке командування вирішило оточити радянські частини у станиць Суворовська і Клетська та захопити переправи через Дон, щоб без зупинки розвивати наступ на Сталінград. Запеклі бої в цій частині фронту тривали до 8 серпня. Розгромити німців не вийшло, але радянським військам вдалося деблокувати оточені частини своїх армій.

16 серпня 1942 року війська Сталінградського фронту відійшли за Дон і зайняли оборону на зовнішньому рубежі міських укріплень, а 17 серпня німці відновили натиск і 20 числа захопили переправи і плацдарм в районі населеного пункту Вертячий.

Таким чином битва за Сталінград почалася 23 серпня 1942 роки. Місто було оточене і зв'язок з ним міг здійснюватися тільки через Волгу. Для придушення оборони німецьке командування кинуло в наступ всю авіацію 4-го повітряного флоту. Протягом одного дня було скинуто понад 2-ух тисяч бомб. Після руйнівного бомбардування міста німецькою авіацією загинуло майже 100 тисяч людей, велика частина яких було мирними жителями [1]. Після цього удару з неба місто перетворилося на купи руїн, горіли нафтосховища, а боротьба перейшла на територію самого міста. Бої йшли близько двох місяців, вони стали відомі всьому світу, завдяки своїй запеклості та жорстокості. Під час оборони Сталінграду бої йшли буквально за кожен будинок, часто це переходило навіть в рукопашні сутички.

5 і 18 вересня військам Сталінградського фронту вдалося послабити натиск німців на місто. Вони провели дві великі операції, відтягнувши на себе дві танкові, дві моторизовані і близько 8-ми піхотних дивізій.

Бої в місті почалися 13 вересня 1942 року і тривали аж до 19 листопада. На початку битви в близькості від міста перебували шість піхотних, три танкові і дві моторизовані дивізії німців. Жорстокі бої в центральній і південній частинах міста йшли до 18 вересня. Німцям вдалося витіснити радянські війська аж до берегів Волги.

Обидві сторони постійно відправляли в бій свіжі сили. Станом на 19 листопада близько 1-го мільйона ворожих солдатів воювало проти Червоної армії. Частина німецького військового складу становили італійці, румуни, хорвати і угорці, однак вони не володіли високими бойовими якостями.

В цей же день Червона армія силами трьох фронтів почала великомасштабну наступальну операцію, кодова назва якої «Уран». Її основною ідеєю було двостороннє оточення супротивників та їх знищення. Операцію відкрили близько 4-ох тисяч гармат і мінометів, а артилерійський шквал тривав близько двох годин. Саме тому в пам'ять цієї артпідготовки 19 листопада став професійним святом артилеристів [2].

Швидко прорвавши фронт безпорадних військ противника, 23 листопада наступаючі частини оточили під Сталінградом близько 350 тисяч німців. В оточенні опинилась 6-а армія Паулюса, який пропонував швидше почати прорив на захід, що було категорично заборонено Гітлером. На допомогу оточеним йшло танкове угруповання генерала Гота. Прорив через засніжені степи, при нестачі теплого одягу та пального представляв великий ризик, який себе не виправдав [4]. Танковий удар зазнав поразки. На наступний день капітулювали близько 30 тисяч італійських військ.

Місію порятунку поклали на групу армій «Дон», якими командував Ерїх фон Манштейн. У грудні 1942 року його армія повинна була деблокувати армію Паулюса. 19 грудня війська зіткнулися з 2-ою гвардійською армією

Родіона Малиновського. Вже до 25 грудня «Зимова гроза» згасла в засніжених донських степах [3]. Тоді німецькі війська понесли великі втрати і повернулися на вихідні позиції.

10 січня 1943 року радянська армія розпочала заключну операцію «Кільце». Вона повинна була остаточно ліквідувати сталінградське угруповання німецьких військ[2]. За день до її початку, Фрідріху Паулюсу висунули ультиматум з вимогами здатися. Однак на вимогу Гітлера продовжувати опір до наступної спроби прориву оточення, він відхилив ультиматум радянського командування.

Гітлерівці здійснювали опір, намагаючись зупинити наступ радянських військ з 17 до 22 січня. 26 січня, перегрупувавшись, Червона армія знову пішла в наступ, розділивши німецькі війська на дві частини – північну і південну.

30 січня Фрідріху Паулюсу було присвоєно звання фельдмаршала. З боку Гітлера це був натяк, так як по військовій традиції Пруссії, фельдмаршали ніколи не здавалися в полон. На наступний день Південна група на чолі з Паулюсом капітулювала [4]. Вже через декілька днів, 2 лютого здалася і Північна група. У той же день завершилася Сталінградська битва.

Битва за Сталінград – одна з найбільших у Другій світовій війні. Перемога підняла дух радянської армії, з іншого боку змусивши союзників Німеччини дотримуватися нейтралітету.

Так само перемога послабила зовнішньополітичну позицію Німеччини, оскільки у її союзників розсіялися ілюзії щодо перемоги у Другій світовій війні, а нейтральні країни відсторонилися від Гітлера.

Втрати Червоної Армії склали близько 1 мільйона 130 тисяч осіб, з них близько 500 тисяч неповоротні. Німці втратили вбитими близько 800 тисяч, захоплено 90 тисяч німецьких солдатів і офіцерів, 160 танків і 200 літаків.

Таким чином Сталінградська битва стала переламною в ході Другої світової війни.

Література

1. Історія Другої світової війни: У 12 т. М., 1973– 1979. Т. 5. 512 с.
2. Історія Другої світової війни: У 12 т. М., 1973– 1979. Т. 6. 520 с.
3. Крилов Н. І. Сталінградський рубіж. М. : Воениздат, 1979. 380 с.
4. Шефов М. А. Битви Росії. Військово–історична бібліотека., М. : АСТ, 2002. 699 с.

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Охрименко А. Д

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. Заборовський В. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

1 вересня 1939 – 2 вересня 1945 – збройний конфлікт планетарного масштабу за участю двох світових військово-політичних коаліцій, що став найбільшим в історії людства. У ньому брало участь 62 держави з 74 існуючих на той момент (80% населення земної кулі). Бойові дії велися на території трьох континентів і у водах чотирьох океанів. Це єдиний конфлікт, в якому було застосовано ядерну зброю.

До 1939 року в результаті кризи і краху Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин – системи світового порядку, основи якого були закладені по завершенні Першої світової війни 1914–1918 років, – відбулося оформлення двох військово-політичних блоків великих держав, в яких Великобританія і Франція протистояли Німеччині та Італії, до яких тяжіла Японія. СРСР і США займали вичікувальну позицію, розраховуючи використовувати війну між цими блоками в своїх інтересах.

Військово-політичні блоки, що склалися в Європі, прагнули до досягнення власних цілей, що збільшило ризик початку війни. Керівництво СРСР вживало зусилля, щоб відвести загрозу втягування в можливу європейську війну. Ця війна мала послабити Німеччину, Великобританію і Францію, що, в свою чергу, дозволило б СРСР максимально розширити свій вплив на континенті. Зі свого боку, Німеччина, усвідомлюючи неможливість одночасного військового конфлікту з коаліцією великих держав, розраховувала обмежитися локальною операцією проти Польщі, що поліпшило б її стратегічне положення для подальшої боротьби за гегемонію в Європі з Великобританією, Францією та СРСР. Італія прагнула отримати нові поступки від Великобританії і Франції в результаті їхнього конфлікту з Німеччиною, але сама не поспішала вступати у війну. США була потрібна війна в Європі, щоб виключити можливість англо-німецького союзу, остаточно зайняти місце Великобританії в світі і послабити СРСР, що дозволило б їм стати світовою силою. Японія, користуючись зайнятістю інших великих держав в Європі, мала намір закінчити на своїх умовах війну в Китаї, домогтися від США згоди на посилення японського впливу на Далекому Сході і при сприятливих умовах взяти участь у війні проти СРСР. Так, в результаті дій всіх основних учасників передвоєнна політична криза переросла в світову війну, розв'язану Німеччиною.

Друга світова війна являє собою заключний епізод ланцюга взаємопов'язаних і взаємно обумовлених подій, які радикально змінили світовий

порядок. Стосовно Європи він назвав цей період «Другою тридцятилітньою війною» (1914–1945 роки) [1].

Безпосереднім чином передумови війни впливають із так званої Версальсько-Вашингтонської системи – розстановки сил, що склалася після Першої світової війни. Головні переможці (Франція, Велика Британія, США) виявилися нездатні зробити нову систему світоустрою стійкою – переможені були максимально принижені, дві ключові держави-супротивники (Австро-Угорщина і Туреччина) розчленовані. Німеччина була позбавлена можливості повноцінно брати участь у міжнародних справах, обмежена у можливості створити повноцінні збройні сили і обкладена контрибуцією, але при цьому не була розділена.

Після того, як 7 травня 1919 року стали відомі умови мирного договору у Версалі, на наступний день президент Еберт заявив, що ці умови і репарації, в них обумовлені, не можуть бути виконані німецьким народом навіть при крайніх напруженостях всіх його сил. Він підкреслив, що на таких умовах неможливо забезпечити довгого миру в Європі на базі співробітництва між народами. І нова кровопролитна війна буде неминучою [2].

У країнах-переможниць спостерігався розлад, який пояснювався в тому числі складністю ситуації, в якій вони опинилися. Італійський прем'єр-міністр Вітторіо Орландо демонстративно покинув Версальську конференцію. Конгрес США відмовився розглядати угоду про створення Ліги Націй – нового міжнародного органу, який повинен був вирішувати міжнародні суперечки.

При цьому перед переможцями встала складна двоїста задача – ліквідувати загрозу зі сторони Німеччини і нову небезпеку – поширення комунізму з більшовицької Росії. Вихід був знайдений у створенні буферних держав, була узаконена, після розпаду Австро-Угорщини, незалежність Угорщини, проголошення ніколи раніше не існуючої Чехословаччини. Було визнано відтворення Польщі (незалежність якої, за іронією долі, була формально проголошена ще в 1916 німецькими окупантами), їй були передані деякі східнонімецькі землі і виділений «коридор» до Балтійського моря. Були визнані прибалтійські держави, які відокремилися від Росії, але при цьому литовський Віленський край опинився у складі Польщі, а німецька Клайпедська область, навпаки, відійшла до Литви. Румунії була передана Трансільванія. Ще один угорський регіон – Воєводина – опинився в складі Королівства сербів, хорватів і словенців – майбутньої Югославії.

Таким чином, було створено постійне джерело напруги для Німеччини на сході та більшовицької Росії на заході. Росія була виключена з Версальського процесу. Російські більшовики декларували необхідність світової революції і повалення буржуазних урядів у всьому світі, а білі у ході конференції терпіли поразки від червоних і сильно залежали від іноземної допомоги, не

представляючи собою виразного суб'єкта. Туреччина була позбавлена територій за межами Малої Азії і Санджаку, в ході Версальської конференції ледь не позбулася державності. Виявилося, що чи не всі країни Східної Європи мають одна до одної претензії. За межами конференції залишилася ситуація в Азії – японські претензії на управління Китаєм.

Версальський мирний договір – підписаний у Версалі 28 червня 1919 року державами-переможницями у Першій світовій війні (США, Великою Британією, Французькою республікою, Королівством Італія, Японською імперією, Бельгією тощо) з одного боку, і переможеною Німеччиною – з іншого. З іншими центральними державами, які воювали на стороні Німецької імперії у Першій світовій війні були підписані окремі договори. Хоча перемир'я, підписане 11 листопада 1918 року, фактично закінчило бойові дії, знадобилося шість місяців переговорів на Паризькій мирній конференції щодо укладання мирного договору. Договір був зареєстрований у секретаріаті Ліги Націй 21 жовтня 1919 року, і надрукований в Treaty Series.

З багатьох положень договору, одним з найважливіших і спірних було взяття Німеччиною на себе відповідальність за спричинення війни (поряд з Австрією та Угорщиною, відповідно до Сен-Жерменського мирного договору і Тріанонського договору) і, відповідно до положень статей 231–248 (пізніше названих Положеннями про провину війни, англ. War Guilt clauses), розбратися, здійснити істотні територіальні поступки і платити великі репарації країнам, які формували блок держав Антанти. Загальна вартість цих репарацій була оцінена на 132 млрд марок (у 1921 році \$31,4 млрд або £6,6 млрд), що приблизно еквівалентно \$442 млрд або £284 млрд. 2013 року, сума, яку багато економістів у той час, зокрема, Джон Мейнард Кейнс, вважав надмірною і контрпродуктивною, оскільки Німеччина мусила платити до 1988 року.

Зрештою, останні платежі були зроблені 4 жовтня 2010 року у 20-ту річницю возз'єднання Німеччини, і близько 92 років після закінчення війни за спричинення якої вони були призначені. Договір був підірваний рядом подій, ще в 1932 році і широко порушувався до середини 1930-х років.

ОПЕРАЦІЯ «НЕПТУН»

Піддубний Д. Л.

Науковий керівник – канд. мистецтвознавства, доцент, професор Бескорса В. М.

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(61001, Харків, пров. Руставелі, 7, каф. культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва)

6 июня 1944 года войска союзников состоящие из объединённых американских, английских и канадских войск высадились на берега оккупированной Франции, а если быть точнее в Нормандии. В наши дни очень многое напоминает об этой операции – множество мемориалов, также остатков вооружения.

Операция «Оверлорд»

Солдаты 16-го полка 1-й пехотной дивизии США высаживаются под обстрелом на пляже «Омаха». Солдаты пытаются укрываться за «ежами» и бронетехникой. Один из знаменитых 11-ти уцелевших снимков, из 106-ти сделанных (остальные были испорчены) фотокорреспондентом журнала «Life» Робертом Капа, высадившимся под огнем...

Самая масштабная высадка сухопутных войск была первой частью Стратегической операции «Оверлорд» предусматривая захват северо-западной Франции и открытия нового западного фронта. Сама высадка получила кодовое название «операция Нептун». Следует отметить тот факт, что одним из главных вдохновителей операции стал Советский союз, который был заинтересован о перемещении немецких войск из восточного фронта на западный. Запланированная дата высадки получила кодовое название «день Д»

132 715 военнослужащих, среди которых 57 500 американцев и 75 715 британцев и канадцев. Высадились на пяти основных секторах вторжения. Они также получили кодовые названия «Юта», «Омаха», «Голд», «Джуно», и «Сорд», но это была лишь второй частью «операции Нептун». В ночь перед высадкой союзники демонтировали 24 тыс. десантников, что несомненно

повлияло на своевременное подтягивание резервов немецких войск. Также, ряд дезинформационных операций направлены на убеждение противника об уготовляющемся высадке в области Кале и переводу туда основных немецких резервов с Нормандии в эту область. Операция по дезинформации, была настолько успешной, что немецкое командование считало, что высадка в Нормандии это и есть отвлекающий манёвр. Территорию обороняла группа армий «Б», командующий – генерал-фельдмаршал Эрвин Роммель. В зоне высадки союзников ждали пять пехотных дивизий две из которых комплектовались за счёт приписного состава, по разным причинам(в основном по медицинским) не были пригодны к отправке на восточный фронт, многие солдаты были не немецкого происхождения. Также в составе этих дивизий были «восточные батальоны, сформированных из бывших военнопленных советских солдат, добровольно перешедших на сторону врага. В зоне высадки была одна авиа дивизия и отдельный танковый батальон укомплектованный устаревшими трофейными французскими танками.

Командующий группы армий «В» (Heeresgruppe В) генерал-фельдмаршал Э. Роммель (Erwin Eugen Johannes Rommel; 15.11.1891 — 14.10.1944) инспектирует части 21-й танковой дивизии вермахта (21. Panzer-Division) во Франции. В сам день высадки командующий армиями «Б», Ромель находился в Берлине и отмечал 50-летие своей жены. А главнокомандующий всех немецких войск – Гитлер во время высадки благополучно спал. Все эти причины и слаженная работа союзного десанта, забрали Вермахта такие важные часы для контрудара.

Вторжение подразделений на французских побережье проходило с разной степенью успеха. Если на большинстве плацдармов достижения союзников были значительными, то на участке «Омаха» шириной 8 км. Ситуация вышла из-под контроля. Столкнувшись с организованным сопротивлением 352 пехотной дивизии, хорошо укомплектованной, состоящих из солдат имеющих боевой опыт борьбы с союзниками в Африке. Американцы понесли тяжёлые потери, и почти потеряли способность переломить ситуацию в свою пользу. Командующий 1-й американской армией Омар Брэдли был уже на грани того, чтобы отменить дальнейшую высадку на этом участке и эвакуировать войска. Однако десантники смогли прорвать линию обороны. К концу «Дня Д» союзникам удалось захватить береговую полосу глубиной от 3 до 5 км.

Десантный катер LCA королевского канадского ВМФ (Royal Canadian Navy / RCN) приближается к сектору высадки «Джуно» (Juno beach), доставляя канадских солдат на побережье Нормандии

Нормандская десантная операция по количеству высаженных войск, военно-морских сил и военно-воздушных сил, а также транспортных средств, принимавших в ней участие, стала самой масштабной операцией во Второй мировой войне на западном фронте и в целом в мировой истории войн. Важнейшая её особенность – огромные масштабы, большая численность высаженных войск и введённых в действие сил на море и в воздухе, определялись целью операции – создать самостоятельный фронт борьбы в Западной Европе, который предстал важным фактором в военных действиях антигитлеровской коалиции на завершающем этапе войны против Германии и её союзников. Согласно общему замыслу операции «Оверлорд», первая стадия вторжения – операция «Нептун» в целом была успешно выполнена. Плацдарм, захваченный в ходе операции, был в 2 раза меньше того, который предполагалось занять в соответствии с планом, однако в условиях абсолютного господства в воздухе оказалось возможным сосредоточить на нём достаточно сил и средств, для проведения в дальнейшем стратегической наступательной операции в Северо-Западной Франции. В высадке участвовало: 156 тыс. военных, при поддержке 195 тыс. моряков и с одновременным привлечением почти 7 тыс. боевых и транспортных судов всех типов и видов

Аэрофотосъемка места сбора кораблей Королевского ВМФ Великобритании у острова Уайт (Isle of Wight) перед отправкой к берегам Нормандии.

Недалеко от места высадки находится один из древнейших городов Франции Байе. В нем находится музей, посвященный Нормандской операции. На примере этого музея можно рассмотреть технику, которая принимала участие в высадке

Churchill I

Прототип A22 был изготовлен компанией Vauxhall Motors осенью 1940 года. Первая партия серийных машин была выпущена летом 1941 года. Первые машины отличались от последующих модификаций отсутствием надгусеничных полок, формой вентилятора и наличием трёхдюймовой гаубицы в лобовом листе корпуса. Всего было выпущено 300 танков Churchill I. Как и все «пехотные» танки «Черчилль» отличался невысокой скоростью, однако мощное бронирование. Анк «Черчилль» был единственным жёлтым танком, который поставлялся союзниками в СССР по программе «ленд-лиза».

Самоходка Hetzer

После создания целого ряда импровизированных и не всегда удачных конструкций легких истребителей танков в 1943 году немецким конструкторам удалось создать самоходную установку, в которой удачно сочетались небольшой вес, сильное бронирование и эффективное вооружение. Истребитель танков был разработан фирмой «Хеншель» на базе хорошо отработанного шасси легкого чехословацкого танка TNHР, имевшего немецкое обозначение Pz.Kpfw.38(t).

Серийное производство «Хетцера» началось в апреле 1944 года, всего до окончания войны было произведено по меньшей мере 2827[сн 4] САУ этого типа. САУ активно использовалась германскими войсками на завершающем этапе войны, в основном на советско-германском фронте. 75 «Хетцеров» в декабре 1944 – январе 1945 года было также передано Венгрии. После войны

производство «Хетцеров» было возобновлено в Чехословакии, где САУ выпускались для нужд собственной армии под обозначением ST-I/ST-III, а также по заказу Швейцарии под обозначением G-13. Всего с 1946 года по начало 1950-х годов было выпущено ещё 318 САУ. Хотя в Чехословакии «Хетцеры» были сняты с вооружения уже через несколько лет после окончания производства, в Швейцарии они оставались на вооружении до 1972 года.

M10

Самоходная установка выпускалась с 1942 года и поступала прежде всего на вооружение танко-истребительных батальонов (по 54 самоходные установки в каждом). Она была создана на базе среднего танка M2A2. При этом ходовая часть и силовая установка остались неизменными, а корпус и башня спроектированы заново. Хотя толщина ходовой и бортовой брони осталась практически неизменной по сравнению с базовым шасси, листы брони расположены под углом к вертикали, что повысило их снарядостойкость.

M4 Sherman — основной американский средний танк периода Второй мировой войны. В армии США M4 состоял на вооружении вплоть до окончания Корейской войны.

Название «Шерман» (в честь американского генерала времён Гражданской войны Уильяма Шермана) танк M4 получил в английской армии, после чего это название закрепилось за танком в американской и других армиях. У советских танкистов имел прозвище «эмча». Танк находился на вооружении у США, Британия, СССР, Польши и других стран, и даже в Германии. Всего было выпущено 49 234 танков.

Т 40 (М9)

К концу 1941 года был разработан проект новой противотанковой САУ, вооруженной 76,2-миллиметровой зенитной пушкой М1918, показавшей себя как мощное средство борьбы с вражескими танками. Недостатки САУ Т24 впоследствии были учтены при проектировании М9. Высота бронерубки была уменьшена. Бронирования истребителя танков могло выдерживать попадания японских и немецких танков. Впоследствии в конструкцию был внесён ряд доработок: для упрощения стрельбы и процесса заряжания орудия были перемещены боеукладка и ручка механического наведения орудия. Главным недостатком САУ оставалась невысокая мобильность и большие размеры.

Прототип М9 был изготовлен к марту 1942 года. Испытания проходили на Абердинском полигоне. Было принято решение о серийном строительстве истребителей танков, было заказано 50 САУ. В скором времени выяснилось, что на складе имеется недостаточное количество зенитных орудий, составляющих главное вооружение истребителя танков, поэтому производство ограничилось 28 образцами.

Литература

1. Высадка в Нормандии URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Высадка_в_Нормандии# (дата звернения: 13.04.2021).
2. Крупнейшая десантная операция в истории. Высадка союзников в Нормандии URL: <https://tass.ru/info/6509411> (дата звернения: 11.04.2021).
3. Музей битвы за Нормандию в Байё <https://think-head.livejournal.com/728731.html> (дата звернения: 19.04.2021).
4. Пехотный танк «Черчилль» <http://armor.kiev.ua/Tanks/WWII/churchill/churchill3.php> (дата звернения: 18.04.2021).
5. Фотографии в категории «Высадка в Нормандии» URL: https://waralbum.ru/photo/war/west/invasion_of_normandy (дата звернения: 14.04.2021).
6. Шерман (танк) URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Шерман_\(танк\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Шерман_(танк)) (дата звернения: 14.04.2021).
7. Hetzer URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Hetzer> (дата звернения: 16.04.2021).
8. M10 GMC – истребитель танков M10 URL: <http://vn-parabellum.com/us/m10-art.html> (дата звернения: 18.04.2021).
9. inch T40 (M9) GMC ПТ САУ T40 (M9) URL: https://vn-parabellum.com/us/t40-gmc_art.html (дата звернения: 18.04.2021).

ОСТАРБАЙТЕРИ

Стріляна А. Е.

Науковий керівник – канд. іст. наук, доц. Заборовський В. В.
Харківський національний університет внутрішніх справ
(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

До початку німецько-радянської війни нацистське керівництво не планувало використовувати в промисловості своєї країни робочу силу з окупованих територій СРСР (зокрема, й з України). Навпаки, розроблялися схеми масового винищення мільйонів місцевих мешканців (генеральний план «Ост») та німецької колонізації захоплених радянських земель. Зрив планів «блискавичної війни» змусили Адольфа Гітлера частково змінити свої екстермінаційні плани й піти на використання трудових ресурсів із окупованих східних територій. Спершу нацистські посадовці та підприємці розраховували на кількамільйонну армію радянських військовополонених. Однак до кінця 1941-го із 3,5 мільйонів червоноармійців, які потрапили в полон, внаслідок нацистської політики геноциду 57 відсотків бранців не пережило голодну зиму 1941/1942-го. Відтак на захоплених територіях СРСР, на відміну від Польщі, основні зусилля були спрямовані на вербування цивільних робітників.

Основні положення стосовно використання праці східних робітників були викладені в так званих Указах про остарбайтерів, які підготувала спеціальна комісія РСХА і підписав Генріх Гімлер 20 лютого 1942. Вони передбачали контроль над їхньою працею, пересуванням, дозвіллям і навіть статевим життям. Остарбайтерів утримували в спеціальних таборах під суворою охороною. На виробництві ізолювали від німців і решти іноземних робітників, видавали кошти, що становили половину, а то й третину зарплати німця, з яких до того ж вираховували гроші на їх утримання. Норми харчування були найнижчими серед решти категорій іноземних робітників у Німеччині. Штрафні санкції за трудові та політичні провини включали широкий спектр заходів від тілесних покарань до відправлення на кілька тижнів до штрафного чи концентраційного табору. За статеві контакти остарбайтера з німкою — смертна кара для партнера і концтабір для жінки.

Однак в той час почали ширитись чутки про нелюдські умови, в яких працюють українці в Німеччині, і кампанія з рекрутингу не змогла залучити достатньо добровольців. Почалось примусове вербування людей хоча пропаганда все ще зображала їх, як добровольців. Гітлерівці були змушені вдаватися до масових облав, часто використовуючи хитрості, націлюючись на великі збори людей, такі як церковні збори та натовпи людей на спортивних заходах тощо. Цілі групи людей виводили з заходів під дулом пістолета до чекаючих вантажних машин для худоби і депортували до Німеччини. Запроваджена система з обіцянок, соціального тиску і брутального терору дала їм змогу того року депортувати з окупованих східних територій понад 1 млн цивільних робітників, більшість із яких (714 тис.) були вихідцями з України.

Упродовж війни законодавство щодо східних робітників змінювалося. Наприкінці 1942 їм дозволили листуватися з рідними (надсилати дві листівки на місяць), з листопада 1943 — виходити за межі табору з відома керівництва, наприкінці 1944 норми харчування вихідців із Радянського Союзу були прирівняні до норм інших іноземців.

Деякі остарбайтери працювали в приватних фірмах, але велика кількість працювали на фабриках, що виготовляли озброєння. Ці заводи були головними об'єктами бомбардування союзників. Остарбайтери вважалися досить продуктивними та ефективними. Вважалося, що чоловіки становлять 60–80 % ефективності німецького працівника, а жінки – 90–100 %. Два мільйони українців працювали здебільшого на заводах, що виготовляли зброю, включаючи ракетний завод V-2 у Пенемюнде. Після війни багатьох остарбайтерів спочатку розмістили в таборах для переселенців у Західній Німеччині, з яких потім перевезли в Kempten для розподілу та повернення до країни походження, насамперед СРСР. Згідно з міжнародними угодами між союзниками по антигітлерівській коаліції, ухваленими на Ялтинській та Потсдамській конференціях у 1945, повернення (репатріацію) до СРСР було оголошено обов'язковим для всіх громадян, які до 1939 мешкали в Радянському Союзі. СРСР також використовував спеціальні агітські бригади, щоб переконати багатьох остарбайтерів повернутися.

Більшість остарбайтерів після закінчення війни була насильно репатрійована. Були проведені масштабні депортації цих людей з місць їх постійного проживання у віддалені райони СРСР. Багато репатріантів були репресовані за звинуваченнями в колабораціонізмі та зраді Батьківщині.

Багато остарбайтерів були ще дітьми чи підлітками, коли їх забирали і хотіли повернутися додому до батьків. Інші, хто усвідомив повоєнну політичну реальність, відмовились повертатися. Тих, хто знаходився в радянських окупаційних зонах, повертали автоматично. Ті, хто перебував у французькій та британській зонах окупації, були змушені повернутися за умовами Ялтинської угоди, де було зазначено, що «громадяни Радянського Союзу та Югославії повинні бути передані відповідним країнам, незалежно від їх згоди».

У жовтні 1945 року генерал Д. Ейзенхауер заборонив застосовувати силу для репатріації в американській зоні. В результаті багато остарбайтерів почали тікати в Американську зону. Деякі, повернувшись до радянської дійсності, вирішили покінчити життя самогубством.

По поверненню до Радянського Союзу до остарбайтерів часто ставилися як до зрадників.

ЛІТЕРАТУРА ОПОРУ. АНТУАН ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ. «ВІЙСЬКОВИЙ ЛЬОТЧИК»

Стукалова М.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Овчинников М. О.

Харківський національний університет внутрішніх справ
(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

Рух опору – визвольна антифашист. боротьба в європ. країнах у період Другої світової війни. Р.О. зародився на самому початку світ. війни, отримав могутній стимул унаслідок героїчного опору народів СРСР віроломній агресії гітлерівської Німеччини. Як у Німеччині, так і в країнах, окупованих нею, – Нідерландах, Бельгії, Франції, Польщі, Румунії, Данії, Норвегії, Чехії, Болгарії, Італії, Югославії, Словаччині, Албанії, Греції, – виявлявся спочатку в ігноруванні та саботажі заходів окупаційних властей, уникненні праці на військо, антифашист. агітаційній роботі тощо. В уярмлених фашистськими окупантами країнах Європи з самого початку війни розгорнулася визвольна, антифашистська боротьба. Вона мала різні форми і методи; характеризувалася участю в ній різних верств населення, представників різних політичних партій та організацій, людей різних віросповідань. У країнах фашистського блоку умови для визвольного антифашистського руху були виключно складними. Фашистські і маріонеткові уряди встановили тут терористичний режим і жорстоко придушували будь-яку опозицію. Проте і в цих країнах після поразок фашистських військ у 1943 р. посилилася антифашистська боротьба. Після капітуляції Франції на цей шлях стали сили, що пішли за генералом Шарлем де Голлем, який емігрував до Англії та розпочав об'єднання французів-патріотів. 18 червня 1940 р. він закликав усіх французів до боротьби проти фашизму. Від Черчілля він одержав згоду на формування добровільних збройних сил. Рух Опору на чолі з де Голлем під назвою «Вільна Франція» мав свої організації у Франції та колоніях. У травні 1943 р. деголівці об'єдналися з усіма учасниками Руху Опору й утворили Національну раду, що дало можливість розпочати підготовку повстання. Бійці загонів Опору допомогли англо-американським військам здійснити висадку в Нормандії, звільнити від окупантів значну територію Франції. Серед відомих діячів виділяють: Шарль Марлі, Жан Мулен, Жан Абат Пьер, Марія (Скобцова), Едмон Дебомарше.

Література Опору виникла в окупованих країнах Західної Європи в період Другої світової війни 1939–1945 років. Це не тільки художні твори, написані в ході боротьби з фашизмом та присвячені цій боротьбі, але й книги, створені у роки війни під впливом визвольного руху. Частина письменників билась з окупантами в лавах армій країн-союзниць, що відкрили другий фронт улітку 1944 року. Літератори-учасники руху Опору писали листівки, статті, нариси, оповіді, романи, оповідання, вірші, п'єси, присвячені антифашистській діяльності. У русі Опору брали участь видатні французькі письменники Л. Арагон, П. Елюар, Ф. Моріак, М. Дрюон, Ж. П. Сартр, А. Камю, Р. Гарі.

Літературний процес у французькій літературі був перерваний подіями Другої світової війни. У роки фашистської окупації Франції виникає розгалужена підпільна література, яка ставила важливі суспільні і моральні проблеми, що висувались самою практикою антигітлеровської боротьби. Провідним жанром французької літератури цього періоду стає громадянська поезія, яка найбільш глибоко й емоційно висловлює рішучість протистояти окупантам. До найбільш відомих поетичних творів першої половини 1940-х років належать збірки віршів П. Елюара («Поезія і правда 1942 року») та Л. Арагона («Рана в серце», «Очі Ельзи», «Французький світанок»). Своєрідним гімном французького Опору стала написана Ж. Кесселем та М. Дрюоном «Пісня партизанів». Герой французького руху опору, льотчик, дипломат, режисер, автор найпопулярнішого у Франції роману, Гарі написав понад 30 томів есеїв, п'єс, мемуарів і художньої прози, зокрема, роман «Усе життя попереду», який став французьким бестселером ХХ століття (він написав його під невідомим тоді псевдонімом Еміль Ажар і отримав за нього Гонкурівську премію вдруге. З Опором пов'язана творчість А. де Сент-Екзюпері, повість якого «Військовий льотчик» набула широкої популярності у різних країнах світу.

Антуан де Сент-Екзюпері – видатний французький письменник, класик світової літератури. Закінчивши школу, Антуан надумав стати морським офіцером, але, вступаючи до військово-морського училища, провалився на іспиті з літератури, бо замість твору про патріотизм солдата першої світової війни, написав: «Я не був на війні, і не хочу говорити з чуток».

Екзюпері стає студентом Академії мистецтв, вивчає архітектуру, проте, це не дає йому справжнього задоволення. Виходець з аристократичної сім'ї, він міг би посісти не останнє місце у «вищому» світі, але фальшиве й пустопорожнє життя того світу його не цікавило. Він кидає академію і йде до війська. Служить рядовим авіаційного полку, а у вільні години бере платні уроки в цивільних льотчиків, які вчать його літати на старенькому літаку. Авіація назавжди входить в життя Екзюпері.

Невдовзі він стає військовим льотчиком, але зазнає першої тяжкої аварії, і його комісують. Наступні чотири роки, мабуть, найнецікавіші в біографії письменника: він працює клерком на черепичному заводі, а тоді торговим агентом автомобільної фірми. А далі – знову улюблена авіація: Екзюпері літає на гідроплані, випробовує літаки, доставляє пошту в Північну Африку, стає начальником французького аеродрому, закинутого в африканських пісках, директором філіалу авіакомпанії в Південній Америці... Він літав над океаном, над горами й пустелями, прокладав нові траси, рятував друзів, які зазнавали аварій, багато разів сам зазнавав аварій, лише дивом уникаючи смерті. Одного разу він упав серед пустелі, і його рятували бедуїни.

Ремесло льотчика дало йому особливе бачення світу. Він мовби дивився на землю з висоти польоту, гостріше відчуваючи невидимі зв'язки між людьми. І Сент-Екзюпері починає писати. Уже перший його роман «Пошта на Південь» (1929) отримав схвальні оцінки читачів та критики. Ще більший успіх мала повість «Нічний політ» (1931), а третя книга «Планета людей» (1939) принесла

Антуанові де Сент-Екзюпері світову славу. З початком другої світової війни письменник зголошується до армії. Комісія визнає його непридатним до польотів, але ціною неймовірних зусиль Сент-Екзюпері добивається свого і знову стає військовим льотчиком. Коли фашисти захопили його батьківщину, йому довелося емігрувати до США. Там він пише повісті «Військовий льотчик» (1942) та «Лист до заручника» (1943). Ці книги стали дійовою зброєю французького Руху Опору.

В Америці Екзюпері написав і свій найзнаменитіший твір – казку «Маленький принц» (1943), яка стала останнім завершеним твором письменника. У нього було ще багато задумів, проте Екзюпері знову добивається права сісти за штурвал військового літака. Він уже немолодий, до того ж покалічений. Та хіба це може його стримати? 31 липня 1944 року 44-річний майор Сент-Екзюпері дістає дозвіл ще на дев'ять бойових польотів. З дев'ятого польоту він не повернувся, навечно залишившись у небі разом зі своїм Маленьким принцом...» До кінця XX століття Екзюпері вважали зниклим безвісти, однак з 1998 року появилось підтвердження його смерті.

1998 року у ситі рибалки Жан-Клода Б'янка потрапив браслет Антуана, який став ключем до його смерті. У травні 2000 дайвер Люк Ванрел знайшов рештки літака Антуана Lockheed P-38 Lightning на глибині 70 метрів. Зараз ці уламки зберігаються у музеї авіації та космонавтики в паризькому передмісті Ле Бурже.

«Військовий льотчик» – це книга про поразку і про людей, які перенесли її в ім'я майбутньої перемоги. У ній Сент-Екзюпері повертає читача до початкового періоду війни, до травня 1940 року. За своєю формою «Військовий льотчик» є репортажем про події одного дня на війні. Він розповідає про політ французького літака-розвідника до міста Аррас, що опинилося в німецькому тилу. Книга нагадує газетні звіти Сент-Екзюпері про події в Іспанії, але написана вона на іншому, більш високому рівні. Один день з життя військового льотчика. Він любить життя, любить людей, багато роздумує та згадує. Поруч друзі та бажання бачити їх живими. Попереду безглузде бойове завдання, всі розуміють, що воно безглузде, але це ж завдання, і швидше за все безглузда смерть. Рано чи пізно. Автор любив життя та людей навколо. Цим просочений його твір. Проте внутрішній зміст книги – день напруженого життя людської свідомості. Філософську основу повісті утворює ліричний роздум, що становить особливість літературної манери Сент-Екзюпері. Письменник у «Військовому льотчику» звертається до переможеної Франції, намагаючись з'ясувати основну проблему: що може зробити людина, яка потрапила в неволю, де і в чому вона повинна шукати опору, звідки черпати надію на порятунок.

Друга світова стала гуманітарною катастрофою, моральним зворушенням, яке було пов'язано з відкриттям того, що одна людина спроможна зробити з іншою. У Франції 1940-х років домінує «ангажована» література, яка поставила своїм завданням заклик до відповідальності та пробудження сумління. У центрі уваги французької літератури опиняються морально-філософські питання, дослідження людської природи у складних ситуаціях воєнної епохи.

ПОДІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ОЧИМА ЗАРУБІЖНИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Уваренко В. А.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Овчинников М. О.

Харківський національний університет внутрішніх справ
(61080, Харків, пр. Льва Ландау, 27, каф. соціально-гуманітарних дисциплін,
тел. (057) 739-82-60)

Друга світова війна – глобальний військовий конфлікт в історії Землі та причина найбільших трагедій ХХ століття, була найжорстокішою і найстрашнішою в історії людства. Про феномен війни українськими письменниками сказано і написано дуже багато. Всі ми, звичайно, читали книги про війну, але знали про неї в основному з одного боку – з «нашого». Хочеться поглянути на ці події з іншого боку.

Я пропоную розглянути деякі твори зарубіжних письменників, які стосуються Другої світової війни.

Генріх Белль – німецький письменник, в 1939 році був призваний на військову службу. Белль служив капралом на Східному й Західному фронтах, кілька разів був поранений і зрештою в 1945 році потрапив у полон до американців, після чого просидів кілька місяців у таборі для військовополонених на півдні Франції. Тобто ми бачимо, що він як ніхто інший знав, що таке війна.

Війна у творах Белля – це війна переможених. Він зображує її останній період – період відступу і поразки. Белля цікавила людина на війні.

Роман Белля «Де ти був, Адаме?» (1951) приніс письменнику великий успіх. У ньому йдеться про долі фронтовиків наприкінці війни. Надзвичайно проникливі епіграфи твору: «– Де ти був, Адаме? – В окопах, Господи, на війні...» Теодор Хеккер, «Щоденники і нічні раздуми», 31 Березень 1940 р. Більше всього мені сподобався другий епіграф: « Війна – це не подвиг, а лише його дешевий суррогат. Війна – це хвороба, епідемія, зараза, така як сипняк...» Антуан де Сент-Екзюпері, «Політ в Аррас».

Дія книги відбувається протягом 1944–1945 років в декількох країнах – в Угорщині, Румунії, Чехословаччині і, нарешті, в Німеччині. Історія простого солдата, звичайного «гвинтика» в великій машині страшної війни. Нехай Адама ніхто і ні в чому не обвинувачує, – він сам собі і суддя, і обвинувач, і кат. Гине у концтаборі його кохана, гинуть лікарі з польового шпиталю, гинуть солдати, виконуючи садистські накази своїх офіцерів, гинуть й самі офіцери. Солдат Файнхальс, колишній архітектор, братиме участь у відновленні стратегічно важливого моста. Міст відновили, але одразу ж підірвали, оскільки ним міг тепер

скористатися ворог. Файнхальсу рукою подати до свого дому, який він покинув багато років тому.

Постріл, один із останніх пострілів, зроблених німецькими гарматами по своїх співвітчизниках, наздоганяє його на порозі отчого дому. «..в ту ж секунду кинувся на землю і, падаючи, зрозумів, що вже запізно. Шостий снаряд вдарив по фронту батьківського будинку – вниз посипалась цегла, обломки впали на тротуар, і він почув, як скрикнула в підвалі мати. Швидко поповз до ганку, востаннє почувши свист сьомого снаряду і закричав в смертельній муці. Кричав декілька секунд, несподівано зрозумівши, що помирати зовсім не просто, кричав, поки снаряд не наздогнав його і, мертвим, кинув на поріг рідного дому...» – у цьому весь абсурд воєн, страждають не ті, хто їх починає... (у цьому й полягає основна думка твору)

Зузак Маркус, «Книжковий злодій». Письменник народився у 1975 р. в Австралії. Його батьки – вихідці з Австрії і Німеччини, пережили страхіття Другої світової війни. Це, мабуть і змусило взятися до теми Другої світової. Його твори цікаві, він піднімає надзвичайно цікаві питання у своїх творах. Спалахнула війна. Дуже упереджено було думати, що «свої хороші», а всі «інші – погані». Адже чужі також живі прості люди. І це яскраво вдається показати М.Зузаку. Оригінальна точка зору – німці теж страждали від війни. Звичайні німці війни не хотіли. Діти, батьки, матері – всі вони просто хотіли спокійно жити. Люди, котрі намагалися не просто вижити, а допомогти іншим. Історія розгортається в нацистській Німеччині навколо 9-річної дівчинки і розказана від імені Смерті. Щоденник Смерті.

У книзі є дуже емоційний опис моменту смерті, який вривається в пам'ять, особливо страшна картина після бомбування Хіммель-штрассе: «Бомби зглянулися, і незабаром хмари спеклись, а холодні дощові краплі стали попелом. На землю посипалися гарячі сніжинки. Загалом, Хіммель-штрассе зрівняли з землею. Будинки розбризкалися з одного боку дороги на інший. Фюрер значуще дивився з поваленого і розбитого портрета на розколотій підлозі. І все ж усміхався – в цій своїй серйозній манері. Він знав таке, чого не знали всі ми. Але я теж знав дещо, чого не знав він. І все це – поки всі спали. Спав Руді Штайнер. Спали Мама і Тато. Фрау Диллер, Томмі Мюллер. Всі спали. Всі вмирали». Книга про людяність, взаємодопомогу, тяжке голодне життя, вона приправлена легким гумором, дитячою наївністю, але в той же час дуже дорослими думками і розсудливістю. Книгу читати важко, тому, що усвідомлення жорстокості, непотрібності, абсурдності війни, серце не може сприймати спокійно.

Сьогодні я б хотіла розповісти вам про ще один надзвичайно цікавий твір, сучасної письменниці Світлани Олександрівни Алексієвич. Вона— білоруська російськомовна письменниця та публіцистка українського походження. Я хочу розповісти про її роботу, яка називається «У війни не жіноче обличчя». Роман перекладений на 20 мов і продається в 19 країнах світу.

«У війни не жіноче обличчя» – не просто збірка оповідань жінок-фронтовичок про війну. Це не зведення з фронту, не описи бойових дій або історичних фактів. Тут мало авторського тексту, немає головних героїв і цільного оповідання. Це – листи, але не епістолярний роман. Спогади, але не мемуари ... Це більше ніж книга, її сторінки як сповідь, крик душі і невимпані сльози юних дівчаток, які пішли на фронт захищати свою батьківщину. Вчорашні випускниці і школярки ставали радистками, санітарками, прачками, куховарками. Вони були змушені змінити сукні і підбори на чоловічу форму не за розміром. Їм обстригли коси, видали зброю і навчили військовій справі. Ці голоси жінок-учасниць війни, відкривають читачеві свою правду, розповідають про свою війну, діляться сокровенним. Хтось розповів історію довжиною в життя, а хтось поділився лише однією подією, скороминущим спалахом жаху, страху і відчаю.

Отже, сьогодні ми побачили, що війна є трагедією як для переможених, так і для переможців. Вона зруйнувала не одну тисячу життів, не одну націю та не один народ. Війна залишила кривавий слід в історії не тільки України, а й Німеччини, Білорусії, Австрії та багатьох інших країн. Про другу світову війну писали й пишуть багато письменників із різних країн, але всі вони пишуть про горе, яке прийшло до кожного в домівку разом із війною.

НАЙЖАХЛИВІШІ ВІЙСЬКОВІ ТРАГЕДІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Харченко В. В.

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Коваленко Е. А.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Abstract. The article is devoted to a special event of the Second World War, which made a significant contribution to subsequent military events. We will consider one of the most important battles of the Second World War, namely the "Kyiv Strategic Defense Operation".

Друга світова війна була найвизначнішою подією ХХ століття та в історії всього людства. Це була наймасштабніша трагедія людства. За людськими жертвами вона впевнено займає лідируюче положення в історії всіх збройних конфліктів, що сталися коли-небудь на нашій планеті. У період цієї війни сталося багато кривавих та жахливих подій, зокрема величезних військових битв. Однією із таких подій стала Київська оборонна операція, мабуть, одна із головних військових трагедій для України впродовж Другою світовою війни.

Мета роботи – розглянути подію «Київська оборонна операція», її хід та наслідки.

Битва за Київ була великомасштабною битвою Червоної та Німецької армій, яка тривала впродовж двох місяців, від 7 липня до 19 вересня 1941 року. Для німецького командування наступ на Київ був частиною наступального німецького плану «Барбаросса». В українській історії ця подія отримала назву «Київська оборонна операція»

До середини липня 1941 року захопивши Смоленськ, німецьке командування прийняло рішення про подальше захоплення території СРСР. Німці розраховували, що, окупувавши Смоленськ в середині липня, вони зможуть зайняти Москву в серпні. Але Гітлер також хотів до настання зими зайняти Донбас та Крим, тому при наданні завдань групі армій «Південь» був поставлений план захоплення України як продовольчої і сировинної бази, а також великого промислового району, що позбавило б Радянський Союз найбільшої промислової і сільськогосподарської підтримки. Таким чином головним завданням, поставленим перед Німеччиною на осінь 1941 р. стало забезпечення флангів для центрального удару [1].

Перед радянськими військами була поставлена задача: підготувати на напрямках головних ударів противника систему оборонних смуг і рубежів, для підриву його наступальних спроможностей, зупинити ворога і виграти час для підготовки контрнаступу.

На початку липня війська Червоної армії зазнали значних невдач в оборонних боях і відступили під натиском вермахту на Правобережній Україні.

З 7 по 8 липня німецька армія прорвала радянську лінію оборони та окупували Бердичів та Житомир. Перед радянськими силами утворився 70-кілометрова прірва, завдяки якій на Київ було перекинуто німецькі танкові дивізії [2].

На початку липня ворожі війська армії «Південь», витіснили радянські війська Південно-Західного фронту та підійшли до річки Ірпінь, яка знаходилась недалеко від Києва. Але блискавичного захоплення, яке планував Гітлер, не вийшло. Відступаючи під ударами німецьких військ, радянські солдати мужньо билися, незважаючи на важкі втрати. У результаті велика частина цих сил противника не змогла відновити наступ на Київ.

Радянському командуванню необхідно було вирівнювати лінію оборони. Натомість Москва розпочала реорганізацію військ, внаслідок чого виник безлад, пов'язаний із перерозподілом сфер відповідальності. Німецька армія цим скористалася і розпочала операцію з оточення на півдні радянської армії.

Противник розпочав обхід Києва з двох сторін і 30 липня 6-а німецька армія п'ятьма дивізіями перейшла в наступ на Київ. Удар противника в стик військ Київського укріпленого району і 26-ї армії, що діяла на південь від Києва, спочатку мав успіх, а також потіснив радянські війська. Водночас німецька 1-а танкова група розгорнула наступ у південному напрямі [2].

3–8 серпня німецькі війська оточили 6-у і 12-ту радянські армії під командуванням І. Музиченка та П. Понеделіна біля м. Умань і розгромили їх. У полон потрапило приблизно 102 тис. червоноармійців. Це значно ускладнило становище оборонців Києва [2].

Прагнучі оволодіти Києвом і захопити мости через Дніпро, противник 7 серпня ввів в бій ще одну дивізію. Радянські частини, активно підтримувані авіацією, почали контратакувати. Закріпившись уздовж залізниці Коростень – Київ, 7 серпня радянська 5-а армія зупинила наступ військ німецької 6-ї армії. Велике значення мала 26-а армія, яка перейшла у контрнаступ та на наступний день зайняла місто Богуслав. У Києві успішну оборону тримала 37-а армія, яка відкинула ворожі війська, які увірвалися в південно-західного передмістя Києва, та майже повністю відновила попередні позиції. Великі втрати, понесені німецькими військами, змусили фашистське командування прийняти рішення про припинення штурму [2].

Однак, 21 серпня 1941 р. Гітлер підписав директиву, згідно з якою частина сил групи армій «Центр» прямувала на південь, щоб спільно з групою армій «Південь» знищити війська Південно-Західного фронту [1].

22 серпня Гітлер наказав знищити київське угруповання радянських військ. Німецькі танкові частини, прорвавшись до Дніпра, форсували його на півдні та півночі від Києва. Над арміями, що обороняли місто, нависла загроза оточення. Командування Південно-Західного фронту звернулося у Ставку Верховного

Головнокомандування за дозволом відвести війська. Проте Й. Сталін не дав такого дозволу.

До кінця серпня радянська армія, що захищала Київ, була майже розгромлена. 9 вересня німецькі війська підійшли впритул до міста, оточивши рештки частин Південно-Західного фронту. Радянські війська були розчленовані, але вели запеклі бої, постійно намагаючись прорватися. Але, не зважаючи на це, було наказано місто не залишати.

15 вересня німці оточили все київське угруповання радянських військ. Увечері 17 вересня 1941 р. дозвіл на відхід з Києва було все ж таки отримано. Проте на той час німецькі війська вже замкнули кільце оточення у районі м. Лохвиця на Полтавщині. Загинув цілий фронт: чотири радянські армії були розгромлені і знищені повністю, ще дві – частково. У ворожому тилу, опинилося до 665 тис. осіб. 19 вересня 1941 року остання частина радянської армії залишила Київ [3].

Колона штабу Південно-Західного фронту, 20 вересня була оточена на південному заході від Лохвиці. У першу ж добу загинули командувач М. П. Кирпонос, начальник штабу В. І. Тупіков і член Військової ради фронту М. А. Бурмістенко [2].

У результаті цієї битви, Радянський Союз втратив майже всю Лівобережну Україну, відкривши ворогу шлях на схід України, Приазов'я та Донбас. Однак героїчна оборона Києва відіграла дуже важливу роль у всій війні: вона перемістила сили групи армій «Центр» на південь, що порушило загальний стратегічний план німецького командування і затримало наступ на Москву на два місяці.

При всій важливості київської оборонної операції, треба відзначити суттєві недоліки радянського військового керівництва, наслідки якого спричинили величезну трагедію: оточення та розгром великої кількості радянських військ. Але ішлося про дві тоталітарні країни, які не рахувалися з цінністю людського життя і саме це призвело до величезних жертв не тільки при київській операції, а взагалі в Другій світовій війні.

Література

1. Битви групи армій «Південь», Вернер Хаупт, Яуза, Москва, 2006. 352 с.
2. Історія Другої світової війни: У 12 т. М., 1973–1979. Т. 4. 536 с.
3. Быков К. Киевский котел. Яуза, Москва, 2007. 494 с.

СМОЛЕНСЬКА СТРАТЕГІЧНА ОБОРОННА ОПЕРАЦІЯ

Хомсі Как С. М.

Науковий керівник – канд. філос. наук, доц. Коваленко Е. А.

Харківський національний університет радіоелектроніки

(61166, Харків, пр. Науки, 14, каф. українознавства, тел. (057) 702-14-98)

Abstract. The article is devoted to the battle of Smolensk in 1941-1945. We will discuss what was before the battle, liberation of Smolensk, heroes of Smolensk and some additional information.

Друга світова війна назрівала багато років. Причини її були складними й різними. Найважливіша з них – загострення суперечностей між капіталістичними державами, зокрема Німеччиною, Італією та Японією, з одного боку, і США, Англією і Францією – з іншого. В зв'язку з цим друга світова війна стала найкривавішою та найзапеклішою з усіх війн людства. Протягом війни відбулося багато значних битв, які увійшли в історію. Однією з них є смоленська стратегічна оборонна операція.

Мета роботи – розглянути як розгорталися події смоленської стратегічної оборонної операції у 1941–1944 роках на території СРСР.

Смоленська стратегічна оборонна операція це комплекс оборонних і наступальних дій радянських військ проти німецької групи армій «Центр» і частини сил групи армій «Північ» на головному Московському напрямку. Протягом двох місяців (з 10 липня по 10 вересня 1941 року) запеклі бої тривали на величезній території, а саме 600–650 км по лінії фронту (від Ідріци і Великих Лук на півночі до Лоева і Новгород-Сіверського на півдні) і 200–250 км в глибину (від Полоцька, Вітебська і Жлобина на заході до Андреополя, Ярцево, Єльні і Трубчевська на сході) [2]. В різний час в них брали участь: з радянського боку – сухопутні війська і авіація чотирьох фронтів (Західного, Центрального, Резервного і Брянського); з німецької – війська групи армій «Центр», частина сил групи армій «Північ» і авіація 2-го повітряного флоту.

Перед Другою світовою війною, за даними перепису 1939 року, на території Смоленської області проживали 1 млн 980 тис. чоловік. За роки Великої Вітчизняної війни чисельність населення скоротилася фактично вдвічі. За даними на 1946 рік, в регіоні значилося 1,24 млн жителів. За свідченням фахівців, і до теперішнього часу регіону не вдалося повернутися до довоєнної чисельності населення.

З початку війни у наступі на Москву німецьке командування розраховувало добитися вирішального успіху.

Задум дій німецького командування на першому етапі наступу був такий:

- силами групи армій «Центр» зламати оборону радянських військ;
- оточити і знищити місто Невельськ, а також смоленське і могилевське угруповання;
- створити умови для безперешкодного просування до Москви.

Для розгрому Західного фронту німці залучили 29 дивізій. 12 з них піхотні, 9 танкових, 7 моторизованих, 1 кавалерійська. У тому числі 1040 танків, більше 6600 гармат і мінометів, понад тисячу літаків [2].

Оточення правофлангового Полоцько-Невельського угруповання радянських військ (22-й армії) покладалося на війська суміжних флангів груп армій «Північ» і «Центр».

Головні сили 4-ї армії противника (2-а і 3-я танкові групи) направили проти смоленського угруповання РСЧА (20-й, 19-й і 16-ї армій) і Могильовського угруповання (13-я армія).

Те, що наступати на московському напрямку німці почали одними рухомими сполуками, не чекаючи підходу піхотних дивізій, стало неприємною несподіванкою для радянського командування [1].

Точні плани радянського штабу невідомі. Але, судячи по спробі контрудару на Лепельському напрямку і наступних подій, можна припустити, що після зосередження всіх військ Другого Стратегічного ешелону на Західному фронті мали бути зроблені будь-які активні дії.

Окупація території Смоленської області нацистами тривала більше двох років. Вже 17 липня 1941 Гітлер видав наказ про поділ окупованих територій СРСР на рейхскомісаріаті, генеральні округи, області та округу, райони. Смоленський округ увійшов до складу генерального комісаріату «Остланд» – разом з Білорусією і Прибалтикою.

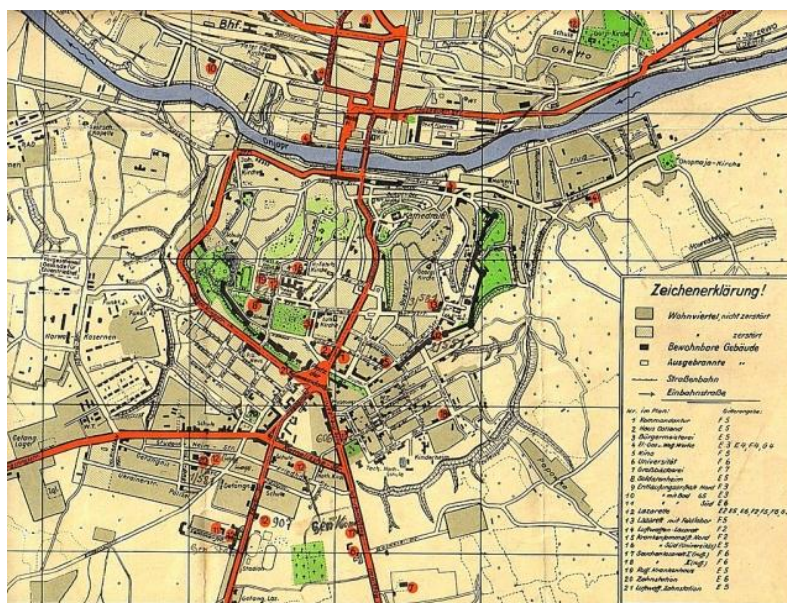

Рис. 1. Німецький план окупованого Смоленська 1943 року.

Смоленська битва призвела до важких наслідків для радянської сторони. Вона стала одним з найбільш кровопролитних і напружених в 1941 році.

Втративши в атаках останні повнокровні механізовані корпуси, Червона Армія припинила спроби перехопити стратегічну ініціативу. Внаслідок цього восени 1941 року вермахт здійснив грандіозні операції по оточенню і знищенню цілих фронтів – Південно-західного (Київський котел) і Західного (Вяземський котел) [2].

Червона армія на деякий час затримала рух німецьких частин до Москви. І це змінило початкові плани німецького командування і безпосередньо вплинуло на зрив плану «Барбаросса». Але після ліквідації сил Південно-Західного фронту в битві під Києвом німці знову рушили на Москву (Московська битва). Радянські війська понесли важкі втрати: убитими і пораненими більше 700 тис. чоловік. Але при цьому ставка ВГК весь час вимагала наступати, що тільки погіршило ситуацію. Фронти ставили наступальні завдання, незважаючи на обставини. Наступ проводили з наскоку, наспіх, без достатньої підготовки, без необхідного матеріального забезпечення, за відсутності достатніх відомостей про ворога.

В позитивному сенсі можна відзначити ліквідування ельнинського виступу. Це був головний підсумок напружених боїв в смузі Резервного фронту. У результаті якого значно покращився стан 24-ї армії знята загроза розсічення угруповань Західного і Резервного фронтів на їх суміжних крилах.

Однак здійснити задум – оточити і знищити ворога – не вдалося. Головні сили противника організовано під прикриттям ар'єргардів відійшли на заздалегідь підготовлений оборонний рубіж.

Влітку 1943 року Червона армія після розгрому німців під Москвою, в Сталінграді і на Курській дугі відкинула ворога з території СРСР і приступила до звільнення Смоленщини.

У ході Смоленської операції 1943 року радянські війська спільно з партизанами провели Спас-Деменський, Ельнінського-Дорогобужський, Духовщинського-Демидівський, Смоленско-Рославльський операції і в ході кровопролитних боїв в період з 7 серпня по 2 жовтня повністю очистили Смоленщину від нацистів[3].

Література

1. Дембрицкий Н. П. Мы обязаны разгромить Гудериана // ВИЖ, № 1, 1999.
2. История Второй мировой войны 1939–1945. т. 4. М.: Воениздат. 1975. 536 с.
3. Білоус О. П. Умови формування перших партизанських груп і загонів на території північно-східної України // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки. 2012. Вип. 3.33. С. 154–160.

МОЯ РОДИНА ШЛЯХАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Шпачинська В.

учениця 6-го класу Пятигірської ЗОШ,
Балаклійського р-ну, Харківської обл.

Друга світова війна не оминула жодну родину України. Так в нашій родині хтось пройшов всю війну й щасливо повернувся після перемоги, а хтось так й не знайшов шлях до дому. Так, Мишин Антон загинув на переправі р. Дінець в липні 1943 р. прослуживши всього 3 місяці, а дома залишивши трьох малолітніх дітей та дружину, яка все життя його чекала до самої смерті, бо вона не отримала похоронку, а прадід Антон так і залишився безвісті пропалий, поки два роки тому саме на передодні 8 травня, за допомогою інтернет-сайту МЕМОРІАЛ, було знайдено відомості про його службу та гибель. Також безвісті пропав на фронті році Нікіна Євдокимов.

Однак хотілося б поділитися цікавою історією молодого хлопця, який був призваний в ради Радянської армії, звіти на фронт, в травні 1945 р. – на русько-японську війну і тільки через 7 років повернувся до дому в Харківську область, Балаклійський район, село Ново-Миколаївка.

Євдокимов Іван Митрофанович був солдатом під час Великої Вітчизняної Війни. На фронт потрапив в 19 років у перший день війни, був пантомщиком. Служив у 2-й саперній роті, був командиром відділення, під його керівництвом служили 6 солдат.

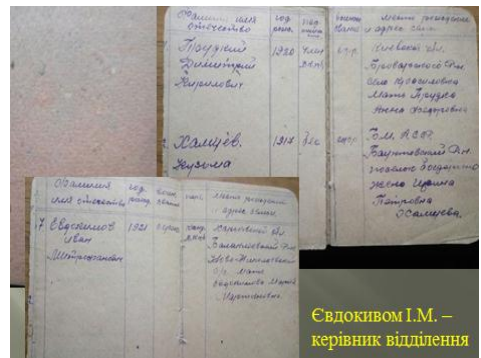
Під час війни в полоні не перебував, мав легке поранення від осколку. Почав воювати у м. Ворошиловграді (нині Луганськ), а День Перемоги зустрів у Східній Пруссії. Додому повернувся у 1947 р. після закінчення військових дій Радянського Союзу з Японією.

Мав 17 нагород: медаль Захисника Вітчизни, медаль за доблесть і відвагу, медаль за взяття Кенігсбергу, за перемогу над Японією, медаль за героїчну оборону Кавказу, медаль за перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні, нагороджений медаллю Жукова, нагороджений медаллю «60 років визволення України від фашистських загарбників» і мав орден «За мужність». Війну закінчив сержантом, командиром відділення.

Євдокимов Іван Митрофанович прожив довге

Призваний на службу в 1940 р.

Євдокимов І.М. – керівник відділення

героїчне життя, завжди був оточений своєю родиною. Родина пишається своїм героєм і завжди його пам'ятає!

Круглий стіл, присвячений Дню пам'яті та примирення

Відповідальний випусковий: В. Л. Циганенко

Редакційна колегія: В. Л. Циганенко
Н. О. Очкурова
Н. О. Ластовець

Комп'ютерна верстка: Н. О. Ластовець

Матеріали збірника друкуються в авторському варіанті